

A HUSZADIK SZÁZAD KÖNYVTÁRA.

9.

A SZOCZIÁLDEMOKRÁCZIA
HELYZETE
NÉMETORSZÁGBAN

IRTA

MICHELS RÓBERT

KÜLÖNLENYOMAT A HUSZADIK SZÁZAD-BÓL.

BUDAPEST, 1905
POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KÖNYVKERESKEDÉSE
IV., RECSKEMÉTI-UTCZA 4.

Németország szociáldemokráciája, a mely oly gyakran magára vonta már az egész művelt világ figyelmét, a legnagyobb szervezett párt az egész európai kontinensen. Együttal az egész világon a politikailag szervezett proletariátus legnagyobb és legjelentékenyebb pártja, s ennél fogva legkiválóbb képviselője annak a gigászi mozgalomnak, a melyet munkásmozgalomnak hívunk, s a mely a régi világot már-már sarkaiban ingatja meg. A német szociáldemokrácia e kettős jelentősége magyarázza, hogy helyzete iránt érdeklődni kell mindenkinek, akár ellenséges vagy közömbös, akár rokonszenves és csatlakozó állást foglal is el céljaival szemben. Jelen tanulmányban e helyzetet akarom elemezni; a helyi körülményekhez képest persze nagyon vázlatosan és hézagosan. Hogy azonban e helyzetet szemlélhetővé tessesem, mindenekelőtt szükséges, hogy olvasóimat a környezet vezesse.*

* A kérdés irodalmához v. ö. a Kautsky-féle *Die Neue Zeit* cz. hetilapon és a Bernstein-féle *Sozialistische Monatshefte* és *Dokumente des Sozialismus* cz. havi kiadványokon, valamint a Dietz stuttgarti cég s a berlini *Vorwärts* könyv- és füzetkiadványain kívül különösen Franz Mehring négykötetes munkáját: *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie*. Ezek mellett említsük meg a következő, nem német szerzőktől írt műveket, a melyeknek tehát a tárgyilagosságban van némi előnyük: E. Milhaud, genfi egyetemi tanár *La démocratie socialiste allemande* (Paris, Alcan 1903.) és G. Ferrero tanár *L'Europa giovane* cz. művét. (I. rész. Milano, Frat. Treves 1897.)

I. Az abszolutisztikus és oligarcha-hatalmak Németországban.

A politika iránt érdeklődő külföldiek a német viszonyokkal megismerkedvén, rendszeresen még akkor is, ha hazájukban a konzervatív pártokhoz tartoznak, csodálkozva konstatálják, hogy egy olyan ország, mint Németország, a mely tudomány, művészet és ipar tekintetében szintén ott halad az „ifjú Európa” élén, politikailag, állam- és magánjog tekintetben oly végtelenül hátramarad a fölvilágosult Nyugat, Észak, sőt részben Dél-mögött. Így pl. Guilelmo Ferrero, a finomszemű olasz szociologus is, a ki néhány évvel ezelőtt tanulmányutat tett Németországban, leplezetlen csodálkozással említi fel azt a tényt, hogy Németországban nemcsak a szoros értelemben vett konzervatívok, hanem kivétel nélkül mindazok a pártok, a melyek egykor egyetértettek Bismarck politikájával, unosuntalan hangsúlyozzák, hogy hazájukat, hál’ Istennek, nem kormányozza a parlament, mint Angliát vagy Franciaországot, hanem a nagy előjogokat élvező korona, a mely ezeket gyakorolni nemcsak jogosult, hanem köteles is.*

Az olasz tudós megfigyelése tökéletesen találó. Németországot tényleg abszolút módon kormányozzák. A birodalmi gyűlés (*Reichstag*) tevékenysége a legszűkebb korlátok közé van fogva. Illetékessége az egyes szövetséges államokat illető kérdésekre egyáltalában nem terjed ki; ezek az ügyek az illető országgyűlések (*Landtag*-ok) elé tartoznak. S ezek a *Landtag*-ok gyakorta — mint pl. Porosz- és Szászországban — osztályválasztójog alapján állítatnak össze, miért is rajtok a kormányok és feudálisok korlátlanul uralkodhatnak. Ez különösen fontos a lengyel-kérdésre; a lengyelek legéletbevágóbb ügyeit a német birodalmi gyűlés meg sem vitathatja, mert a lengyel provinciák Poroszországhoz, s így a lengyel dolgok a régi módi porosz országgyűlés elé tartoznak. A *Reichstag* továbbá semilyen kérdésben nem tudja akaratát érvényesíteni. Mellette *de jure* törvényhozó tényező nemcsak a császár, mint a szövetség feje, hanem a szövetségi tanács (*Bundesrat*) is. Ez utóbbi az egyes szövetséges fejedelmek kötött mandátummal ellátott képviselőiből álló konzorcium, a mely a birodalmi gyűlés minden intézkedését egyszerűen megsemmisítheti, a mint ez az u. n. jezsuita-törvény megszüntetése, s a napidíjak megszüntetése alkalmával most már harmadizben meg is történt. Ekképen

* G. Ferrero *L'Europa Giovane*. 49. o.

a három törvényhozó tényezőből jogilag és tényleg nem kevesebb mint kettő fejedelmi teljhatalomból áll. Sőt még a miniszterekkel szemben is egészen tehetetlen a Reichstag. Németország semminemű miniszteri felelősséget nem ismer. A miniszterium, a melyet a császár a szövetséges fejedelmekkel megegyezve nevez ki, szavaiért és tetteiért egyes-egyedül a császárnak tartozik felelettel. A Reichstag számára csak az az általános emberi jog marad fen, hogy esetleg haragját mérsékelt szavakba öntheti.

A dolgok ilyen állásával a vagyonos osztályok zöme nagyon meg van elégedve. Feudális urak s az ipár urai versengének a katonai és polgári bürokratákkal, hogy az állam legfőbb képviselőjének kegyét megnyerjék s őt hatalmi jogaiban megvédjék. Mi több, egészen szívesen látják, ha a császárság törvényes hatalmu képviselője túlaradó személyes cselekvősége révén szokásjogilag abszolutisztikus értelemben öregbedik. Innen ered II. Vilmosnak roppant befolyása minden téren.

A német bourgeoisie eme hajlama az abszolutizmus irányában nemcsak abban leli magyarázatát, hogy a nép a tekintélyekbe vetett hitre és a byzantinizmusra természetűl fogva hajlik, hanem a következő materialisztikus okban is. Egy, lehető leg-erősebb monarchia biztosítása viszont legjobban biztosítja az olygarchiát, a mely csak a monarchiának van alárendelve, de a kispolgárság, parasztság és a proletariatus széles rétegein uralkodik. A német royalisták ultra-loyalizmusa tehát nem épen altruista talajból fakad. A Hohenzollernek aegisa alatt a nemesség, az iparos- és kereskedő-polgárság megosztozott az állam hatalmában. Ám az osztályrészek már nagyon különbözők.

Németország ama kevés modern európai állam közé tartozik, hol a polgárságnak nem volt sem mersze, sem ereje, hogy *emancipációját mint osztály* legalább bizonyos fokig keresztülvitte volna. A 48-as idők siralmas vége ismeretes. Utóbb azután, a mikor a bourgeoisienek — Kautsky szavai szerint — már megjött az ereje a forradalomra, a politikai hatalom meghódítására, akkor már felébred benne az iszonyat is a revolucziótól, a mely már előre jelezte a politikai hatalomnak a proletariatus által való meghódítását. A fenyegetően emelkedő proletariatus elől a bourgeoisie ismét fejedelme védőszárnyai alá menekült, a mely alatt most annál nagyobb félelemmel gubbaszkodik, mennél jobban nő a proletariatus

hatalma.* Innen van, hogy a bourgeoisienak, még oly országban is, a hol már az industrializmus magas foka kijelölni látszik neki a legelőkelőbb helyet, legfőbb gondja, hogy magát a feudalizmus társadalmi és politikai formáiba lehetőleg beleélje. S innen van, hogy egy oly birodalomban, a melynek kereskedőosztálya röptében megtudta hódítani a fél világot, a kereskedő oly városok csekély kivételével, a melyekben nincs nemesség és erős bürokrácia, mindenütt a nemesség mögötti sarokba szorul, sem a politikai, sem a társadalmi életben nem játszik szerepet, sőt ünnepélyes alkalmakkor még szégyenkezik is, hogy magát nyilvánosan kereskedőnek vallja. Ebből ered az a sok vad hajsza a czimek után, az a minden külföldinek szinte érthetetlen sóvárgás a tartalékos tiszti rang után, a mely a szegény csak polgárnak legalább feudális visszfényt kölcsönöz. Ebből ered a teljesen feudalizált polgári társadalmi morál a lovagi becsület nevetséges fogalmával, s korösszülöttével a párbajjal; ebből erednek az osztálykülönbségek riktó formái, a különös clique-rendszer, a személyes érintkezés külsőségei s a tulságos tisztelet minden szines posztó iránt. Megannyi dolog, a melyeken Észak, Nyugat, Dél idegenei joggal váltig csóválják a fejüket.

A nemességnek még törvényes és szokásjogi előjogai is vannak a polgárság fölött. Gondoljunk csak a hitbizományokra s arra, hogy a hadsereg és közigazgatás legmagasabb állásai, egész ezredek, sőt a hadsereg egy egész testének: a gárdának összes tiszti állásai a junkerek fiainak fentartott jogát képezik. Németország, ha gazdaságilag már régen át is alakult tulajdonképpen industrialis országgá, társadalmilag még teljesen a feudalizmus jegyében áll.

Ámde a polgárság, ha többé-kevésbé irigykedve át is engedte a politikai és szociális hegemoniát a feudalizmusnak s az államban meglegedett a harmadik helylyel, ezt oly hallgatólagos föltétellel tette, hogy úgy az államhatalom, mint a feudalizmus biztosítékot nyujt majd neki az országra, sőt lehetőleg az egész világra kiterjedő pénzügyi uralom meghódítására. Ezért a német nagypolgárság tagjai (iparosok, kereskedők, középhivatalnokok tartozékaikkal, az ugyanilyen eredményekre, de sokkal kevésbé világosan s józanul látással eljutott professzorokkal) nemcsak monarchisták, hanem militarisztikus, terjesz-

* K. Kautsky: *Was nun?* (Die neue Zeit. XXI. évf. II. köt. 39. o.)

kedést sóvárgó és sovíniszta érzelműek is, a mint ezt a nemzeti liberalizmus protestáns pártjegecedése, valamint — bár kevésbé ríktóan — katolikus képviselője a centrumban, eléggé igazolja.

A német nemesség, a mely vérét polgárleányokkal való gazdag házasságokkal folyton megújítja, az előidőkből származott jellegét nagyon jól megőrizte: megmaradt az egykori uralkodó és vadászosztálynak. Ugy az uralkodásra, mint a vadászatra tagadhatatlanul rátermett. Harcias, kiméretlen, élvezetre képes létere nem lévén sulyosítva ideáloktól, ennél fogva szuverén módon megvetvén a tudást, egyáltalában erős misoneissmussal, a német nemesség kollektive véve meg van áldva az önfentartásához szükséges tulajdonokkal, a bátorsággal és politikai érzékkel.

A német nemesség biztos tudatában annak, hogy rendi és osztályérdekeit komolyan fenyegető veszély közeledik, már akkor kezdett félni a csirázó munkásmozgalomtól, a mikor a polgárság még azzal üzte unalmát, hogy a pohár vízben lejátszódnó viharon gonyolódott.

Ezen kívül minden junkerben van valami Bismarckból, ha éppen nagyon *en miniature* is. A konzervatív párt a szocialistákon kívül az egyedüli párt, a melynek, ellentétben a jobboldali, valamint az u. n. demokrata polgárság szavakban bővelkedő, de gerinczetlen töredékeivel, meg volt a bátorsága, hogy szükség esetén magával II. Vilmoszal is szembe szálljon, mi több, hogy őt politikailag legyőzze. A konzervatívok pl. a porosz országgyűlésben megbuktatták és eltemették a csatornajavaslatot, bár az kifejezetten kedvenc eszméje volt a császárnak.

A konzervativizmus a patriarchalis rendszer alap gondolatán épül föl. Abból a meggyőződésből kiindulva, hogy mindig lesz gazdag és szegény, ur és szolga, s elfogódva attól a hittől, hogy az uralkodásra csak egy bizonyos kaszt képes, a mely állandóan átörökíti különös fizikai és intellektualis tulajdonságokat, az ősi konzervativizmus meg van győződve arról, hogy a keresztény világ és a haza üdvéről csak úgy gondoskodhatik, ha fentartja a merev osztálytagoltságot s ha minden egyes osztálynak külön állami és gazdasági jogokat és kötelességeket jelöl ki. Ezért világnézetében az a vezérlő eszme uralkodik, hogy a lakosság minden rétegének akkor kell magát legjobban éreznie, ha egy apró, messzenéző és nagytehetségű kisebbség a vagyontalanok és tehetségtelenek nagy tömegén akképen uralkodik, hogy ő

kötelességének ismeri az ítélőképességnélküli többség szellemi és anyagi jólétét legjobb tudásával és akaratával gondolni, míg ez utóbbi tömegnek az a kötelessége, hogy az élelmiszerek termelésének goromba munkáját magára vállalja s e közben föltétlenül engedelmeskedik neki, mint urának.

Ez a világnézet persze utópisztikus és tudománytalan, mert ama kétszeres hibás föltevésen alapszik, hogy a kisebbség nemcsak mindig oly okos elemekből áll, a melyek *képesek* a többség javáról gondoskodni, hanem egyben olyanokból is, a melyek a szó régi értelmében szociális érzelmeket táplálnak, azaz a nekik föltétlenül kiszolgáltatott majoritásról való gondoskodást át is *akarják* venni éppugy, a mint ez a világnézet az industrializmus mai korában, a midőn a $\vartheta\eta\mu\omicron\varsigma$ gazdasági függősége az $\omicron\lambda\tau\iota\omicron\iota$ -tól ugyan még megvan — ha más formában is — a hol azonban az $\omicron\lambda\tau\iota\omicron\iota$ -nak az a kötelessége, hogy a $\vartheta\eta\mu\omicron\varsigma$ életfentartásáról gondoskodják, eltünt, sőt annak ma már semmiféle politikai létjogosultsága sincs; mégis habozás nélkül be kell vallani, hogy az bármily hamis, de mégis nagyon figyelemreméltó, sőt némely fantasztikus természetre nagyon is vonzó ideált képvisel. Ez a patriarchalis-oligarcha világfelfogás érintkezésbe kerülvén a politikai élet formáival, a melyek az arisztokrata konzervatív álláspontról nézve tulerősen demokratizálódtak, nem tudja megőrizni principiuma idealizmusát. Ez legjobban nyilvánul az azon elvet képviselő konzervatív pártnak a birodalmi gyűlési választások alkalmával tanusított magatartásában.

Egész Európában, még Franciaországot, Ausztriát és Spanyolországot sem véve ki, nincs olyan intranszigiens konzervatív párt, mint Németországé. Azokat, a kiket az erős liberális hagyományokat tápláló országokban, mint Olaszországban, Dániában, a Németalföldön konzervatívoknak hívnak, Németországban legfeljebb a jobboldali nemzeti liberálisok közé számítanak, minthogy politikai felfogásuk nem fődné azokét, a kiket Németországban konzervatívoknak hívnak. A német konzervatív párt, a keletelbai és nagyrészt a nyugatelbai nemesség, a magasabb hivatalnoki kar pártja patriarchalis-oligarcha világnézete révén tulajdonkép csak ama duodecimosztály pozitív érdekeit képviseli, a melynek hozzátartozóit név és családja szerint kimutatva a gothai almanachban találjuk meg. Ezzel azonban nem lehet életképes pártot alapítani s még kevésbé lehet képviselőjét a birodalmi gyűlésbe juttatni. Ebből megint vilá-

gosan következik, hogy az oligarchák pártja oligarcha különérdekeik képvisellete érdekében oly választótömegekre szorul, a mely az *ὄλιγοι*-t a saját fizikai és szellemi alsóbbrendűségének alázatos érzetében nemcsak hallgatag ismeri el jogosult urainak, hanem ilyenekül a szavazólappal ünnepélyesen is szankcionálja. Németországban már most, kivált a keleti műveletlen vidékeken, de egyes közép-német provinciák modern eszméknek nehezen megnyíló síkságain is, még mindig vannak nagy választótömegek — különösen parasztok és kispolgárok — a melyek az oligarchia által követelt helotaszolgálatot annak büszke érzetével, hogy egy nagy ur részéről kiváló megtiszteltetésnek vehetik, ha kér tőlük valamit, tényleg örömmel teljesítik is. Ámde sok más vidéken, a hol a konzervatív eszme még húsz évvel ezelőtt nagy tömegeket tudott mozgásba hozni, mint pl. Kurhesenben, manapság a konzervatív pártot majdnem teljesen kiszorították oly pártok, a melyek, mint a nemzeti liberálisok és antiszemiták, legalább nem fogják szük körbe az *ὄλιγοι καὶ ἀριστοί*-t, mint a konzervatívok. Sőt a konzervativizmus tulajdonképeni hazájában, a keletelbai részeken is mindjobban benyomulnak az arisztokrataellenes áramlatok. Ennélfogva a konzervatívok soraiban gyakorlátilag is gyökeret verhetett az a követelmény, a mely logikailag annyira szorosán összefügg az oligarchizmus egész lényegével: hogy t. i. el kell törölni az általános, egyenlő és titkos választói jogot. Hogy is kérheti valaki a tömeg ítéletét, ha ezt egyáltalában nem tartja ítéletre képesnek? Ez valóságos *contradictio in adjecto* volna.

Az exkluzív konzervativizmus Németországban sokkal inkább társadalmi dogma, semmint alapja egy politikai pártnak. Ennélfogva csak politikai szükségnek s benső jellegével teljes ellentmondásban levő kompromisszumnak kell tekinteni azt, ha az oligarcha-patriarchalis rendszer hívei a választások idején szociális állásuk és világnézetük piedestaltjáról leszállnak s a politikai harcok arénájában legalább 2—3 hétre ugyanazon »népség« közé keverednek, a melynek szavazatára ugyan nagyon rászorulnak, de azért ugyanazt annyira megvetik. A mi azonban a magában véve tiszteletreméltó konzervativizmustól minden etikus rokonszenvét szükségkép elveszi, az a kevéssé finom demagógia, a melylyé ideálja a politikai élet friss levegőjével érintkezve ötvényeződik. Képtelen lévén a választókat világnézetének becsületos megvallásával magához édesgetni — ugyan hogy is fogná hórogra a szavazatokat annak nyílt bevallása,

hogyan az általános választói jog elméletileg fonákság? — hivatás a választások idején kénytelenek gondosan összegöngyölített zászlókkal harcolni. A törzsökös arisztokrata a demokratikus választói jog kellő kihasználása céljából magára akaszt egy demokrata-köpenyét.

Ugyanazok az urak, a kik a két választás közt lévő 5—5 év alatt előkelő tartással, akár csak valami indiai kaszt, elzárkóznak az egész többi, polgári világtól, s jobb ügyre érdemes féltékenységgel őrködnek minden címük és méltóságuk szigorú tiszteletben tartására, a választás napján minden polgártárhoz odadörgölőznek s a választási szövegekben többé már nem mint »báró X., *Rittergutsbesitzer*«, hanem egyszerűen mint a paraszt »barátja és osztálytársa (*Berufsgenosse*)«, mint »X. gazda« mutatkoznak be. Ez azonban még nem mutatja eléggé a tiszta konzervativizmus rendszerétől való letérést. A konzervatív-pártnak a választások idején, ha komoly sikereket akar elérni, nemcsak elméletileg kell a modern korszellemmel paktálnia, hanem gyakorlatilag is mint *néppártnak* kell viselkednie. Ezt azonban csak úgy teheti, ha jelöltjei lajstromában nemcsak feudális nagy urak, öreg tábornokok, magas hivatalnokok szerepelnek. Az *ελτοί και αρστοί* pártja a választások idején kénytelen a születés által kiválasztottak és hivatottakról szóló hitelvétől eltekinteni s egynehány »egyszerű ember« jelöléséhez is folyamodni. A konzervatívok ehhez képest a legutóbbi birodalmi gyűlési választások alkalmával tényleg négy kerületben állítottak az u. n. középosztályból iparosjelöltet, sőt egy kerületben autentikus proletárt is! Ámde — nehéz szatirát nem írni — míg a pártvezetőség a gazdagokat és nemeseket oly kerületekben helyezte el, a hol vagy abszolút biztos, vagy legalább nagyon valószínű volt a győzelem, a plebsből való 5 jelöltet oly kerületekbe küldték, a hol bukásukat többé-kevésbé biztosra lehetett venni. S csakugyan csupán egyetlenegynek, Pauli asztalosmesternek sikerült legalább pótválasztáskor a győzelem, persze akkor is minden várakozás ellenére. A feudálisok kollegiuma különben majdnem teljesen *entre soi* maradt.

Egy evolúció mindazonáltal végbement a konzervatív pártban. Míg ugyanis az 1893—1898-iki birodalmi gyűlésen 68 tagja közül 49 nemes volt, ma 52 tagja közül már csak 32 nemes. Polgári eleme tehát viszonylag emelkedett s ez megint bizonyítéka annak, hogy a német nemesség elvitathatatlanul éles politikai ösztöne mellett sem képes már elég

»intellectuel«-t termelni. Minthogy azonban a konzervativok soraiban álló *roturier*-k úgy világnézetben, mint életmódban teljesen feudalizálódtak — hisz ők is többnyire *Rittergutsbesitzer*-ek — úgy hogy a született feudálisoktól csak a »von« szócskában különböznek: a polgári elemnek a konzervativ nemesség birodalmi gyűlési politikai választmányába hatolása gyakorlatilag semmit sem jelent. A helyett, hogy jele volna a *bourgeoisie* végre teljesülő emanczipációjának, épen megfordítva azt jelenti, hogy a bourgeoisie legelőkelőbb rétegeit felszívja a feudalizmus.

Mig azonban a konzervativ-párt jelöltjei a választáskor juhbőrbe bujtak, legtöbb testvérük birtokain, kivált a keletelbai vidéken, annál becsületesebben megtartotta eredeti farkasalakját. Mint igazi uri természetek, nem toborozták embereiket az urnákhoz, hanem odaparancsolták őket. Némely latifundium terrorizmusát lehetetlen szavakba foglalni. Sok nagybirtokos levélben fenyegette meg munkásait, hogy könyörtelenül kikergetik őket portájukról, ha szociáldemokratára vagy szabadelvűre (*freisinnig*) szavaznak. Mások úgy akarták a választást befolyásolni, hogy egyszerűen tultették magukat azokon a határozmányokon, a melyek a titokbantartásra vonatkozólag kiadattak. A junkerek persze ezuttal is teli marokkal vetették el a népben a gyűlölet magvát; ámde erre ők — erőszakosságra nagyon is hajolván, mint régi rablólovag- és harcosnemzetiségek szülőttei — ügyet sem vetnek, kivált, mert sokan közülök elvakultak attól a hittől, hogy a szociális-kérdést úgy sem lehet a szavazólappokkal megoldani, hanem csakis karddal a kézben.

Sokan megkísérlették, hogy az uralkodó feudális osztályt némiképen szembe állítsák a »kormány«-nyal, sőt, hogy e kettőt ellenlábasknak tüntessék föl. Ez teljesen helytelen törekvés. A feudális oligarchia egynémely klikkje, mint pl. a tuzó agráriusoké, ugyan koronkint feszült viszonyban van a kormánynyal s az is igaz, hogy a kormány szükségkép mindig egy-egy arnyalatnyival rezerváltabban lép föl, mint a hivatalban nem lévő feudális urak, ámde e két hatalom tartósan már csak azért sem válhat szét, mert a kormány éppen a feudálisokból alakul s bizonyos mértékben egyik comitéjüknek tekintendő.

E fölfogás helyessége mellett ékesen tanuskodik a kormány magatartása az 1903-iki választások alkalmával.

A választásokat megelőző hónapokban a konzervativok, az u. n. *Ordnungspartei*-ok várva-várták a kormány vagy maga

a császár jelszavát, a melylyel fölfegyverkezve megkezdhették volna a választási harcokat. II. Vilmost néhány hónappal előbb, Krupp hirtelen halálakor, valóban megint elragadta temperamentuma, hogy két valóságos agitációs beszédet mondjon a szociáldemokraták ellen. Nyomorult gyilkosokként becsmérelte őket s kijelentette annak a lehetetlenségét, hogy csak egy becsületes ember is közösségben éljen ezzel a bandával. Végül fölhívja a német munkásokat, hogy vágják ketté az asztalkendőt maguk és a szociáldemokrácia közt. Ez mindenestre oly jelszó lett volna, a melylyel a fennálló rend pártjai hadba vonulhattak volna. Ám a császár e szavakat, mint említettem, már néhány hóval előbb mondotta s minden várakozás ellenére, a császár minden szokása ellenére, nem követték őket nyomon újabb szavak. Már most tapasztalati tény, hogy egy beszédes ember szavai, bármily élesek is, kevésbé tesznek tartós benyomást, mint a szűkebb szavué. II. Vilmos essen i és breslauer beszédeit tehát a fennálló rend pártjai már a multhoz számították s nem fogadták el választási jelszavakul.

Tovább vártak. A kormányt pedig jogos aggodalom töltötte el a választások előrelátható eredménye miatt. Ösztönszerűleg érezte, hogy az utóbbi hónapokban egy csomó dolog történt, a melyek reá, s feudális, indusztriális és klerikális hiveire súlyosan nehezettek, s a nép legszélesebb rétegeiben a fölháborodás hosszú viszhangját keltették. A munkások hangosan panaszkodtak minden élelmiszer drágasága miatt, a melynek áldozatul kell esniök, s ezenkívül vérüket fölkorbácsolta az a brutális bánásmód, a melyben képviselőiket a parlamentben részesítették. A hazafiak sértve érezték magukat legszentebb érzelmeikben, mert a császár nemcsak a kedves búrokat, hanem még alattvalóinak bárbarát bizottságait is dezavualta. Az angol-ellenes pángermánok azért duzzogtak, hogy II. Vilmos tünnetőleg próbált közeledni az általuk oly szívből gyűlölt Albionhoz. A liberális elemek zokon vették a kormánytól, hogy a császár kegyelmi jogát sohasem gyakorolta politikai vétségek miatt elítélt hírlapírókkal szemben, hanem rendszeren csak párbajhős katonatisztekkel szemben. Mindenki, a ki bármely párt kebelében csak egy kicsit hive maradt a szabadságnak, érezte, hogy hallatlan erkölcsi tévelygés az, ha a hadseregben a főbbvalóknak az alattvalókon elkövetett bántalmait, valamint az előkelő családból származó bűnösöknek (mint a gyilkos Arenberg hercegnek) gaztetteit oly enyhén törölrják meg. A bajorok

fennhangon zugolódtak a kieli távirat miatt, a melyben II. Vilmos egész nyíltan megkínálta a regenshercezetet oly pénzösszeggel, a melyet a bajor képviselők, élükön az ultramontanokkal, ép az imént tagadtak meg Luitpoldtól. Végül a lengyelek szendélye jogos felháborodástól lángolt a korbács-korszak fölújítása miatt, a melylyel nemzetiségüket át akarják germanizálni. Szóval, az előjelek sehogy sem kedveztek a kormánynak, s nem biztatták, hogy a jövő ülészsakra engedelmes többséget teremthet magának. Régi és új bünei a gazdasági és intellektuális fejlődésben a szociáldemokracziát újabb győzelemre segítették.

A kormány ennél fogva, mialatt az Ordnungspartei-ok még mindig várták a jelszót, a régi birodalmi gyűlés utolsó napjaiban elfogadtatott — pedig a várakozók többsége szavazataival szemben — egy oly törvényjavaslatot, a melylyel az elkülönített kamarát és a választási borítékot kötelezővé tette, s a választólapok nagyságát is pontosabban meghatározta. Ez ugyan a demokrata-olajnak csak egy csöppje volt, de az *ολτροι* a néppel szemben próbált közeledést máris tulságosnak találtak. Fölháborodva a közönyön, a melyet a kormány a vörös fölforgatással szemben tanusít, a főnnálló rend hívei most már maguk, a kormány hivatalos segítsége nélkül, masiroztak a választási harcba. Jegyezzük meg jól, a kormány, mint állami intézmény, segítsége nélkül, de nem az egyes kormányhivatalnokok igen reális segítsége nélkül. Németország e részt Délolaszországgal egy fokon áll. Alig akad közigazgatási hivatalnok, a ki nem érezné magát kötelezve, hogy minden erejével győzelemre segítse a konzervatív kormány jelöltjét. Erejéhez tartozik első sorban hivatalos hatalma. Így ez a választás ismét megérlelt egy Landrat-ot, a ki nyilvánosan ajánlotta a választóknak az uralkodócsalád képeinek beszerzését, hogy monarchikus érzelmeiket erősítsék. Megint akadtak polgármesterek a tudvalevőleg nem autonom német városok élén, a kik valóságos pronuncziamentokban az egyik jelöltet, mint az istenakarta rend bajnokát magasztalták, míg ellenfelét az ördögi forradalom jelöltjévé bélyegezték. Tuczatszámra találkoztunk aggharczos-egyletekkel,* a melyek a politikán bár élükön magas hivatalnokok vannak, hivatalosan, teljesen kívül állanak, mégis különbeni csufos azonnali kizárátás terhe alatt iparkodtak tagjaiknak megtiltani, hogy szociáldemokratára szavazzanak.

* *Kriegervereine*, a nép ajkán gyakran így is ejtve: *Kriechervereine*.

És így tovább, és így tovább! S mindez a kormány szemeláltára s hallgatag beleegyezésével történt. A mikor azután a főválasztás a szocialistáknak meghozta a fényes győzelmet, a kormány levetette a diplomata-semlegesség utolsó leplét is, s Bülow birodalmi kancellárt megbizta, hozna létre szövetséget a pótválasztásokra a kulturharczos nemzeti-liberálisok és az ultramontán centrum közt a szociáldemokraták ellen. A szövetség persze nagyon hiányosan működött.

A kormány ily viselkedését bajos összeegyeztetni az etika követelményeivel. Ujabb bizonyítéka az állandóság és mélyebb komolyság minden hiányának, a melyet a kormánytól különösen a társadalmi kérdés kezelésénél megszoktunk, s a melynek a legszélesebb rétegekben oly elkeserítőleg kell hatnia. E rendszer külső képviselője, Bülow maga prototypus. Prototypusa a legsekélyebb közhelyekből élő felületességnek minden dologban. De csak osztályának prototypusa.

Hogy azonban e dolgokban részrehajlással ne vádoltassam s bebizonyítsam tudósítói tárgyilagosságomat — persze csupán relativ tárgyilagosságomat, mert minden tárgyilagosság csak relativ lehet — idézem a következő itéletet, a mely orthodox-konzervatív részről mondatott és pedig még sokkal élesebb formában: »Manapság néha ugylátszik, hogy egyáltalában nincs porosz állam, vagy legalább is nincs tetterős, vezető, szerves kormány. Tekintélye az utóbbi években megrázó rohamossággal sülyedt. Baklövés egyre baklövést követ. S ugylátszik, hogy maga nem veszi észre, hogy állnak a dolgok az országban. A helyett, hogy az igazság szavára hallgatna, szivesebben hallgatja egynéhány penny-a-liner és pártnagyiség virágos dicsőhimnuszait, a kik a nekik sajátos altiszti lélekkel nagyon jól érzik magukat — akár csak az aristophanesi békák kórusa — a mocsárban, a melyben a haza nagysága és jövője lassankint elsülyed. 1789 előtt ugyanigy volt ez Franciaországban. *Főnt* napról-napra vigasság Trianonban, rococopolitika, jó szándéku romantika, de semmi komolyság, semmi mélység. *Lent* tompa dübörgése a daemoni hatalmaknak, a melyek a nép kebelében a jobb belátással küzködtek. *Közöttük* semmitmondó, unott-unalmas, szkeptikus, filozófiával hivalkodó köznemesi és polgárosztály.« A katasztrófa hamari kitörésétől, a daemoni hatalmaktól való félelem ugyan már azért sem alapos, mert a német nép a világ legtürelmesebb népe, de még inkább azért sem, mert Németországban sem a proletárságban gyökerező anarchista

— sem a kispolgárságban gyökerező jakobinus-irányzatról nem lehet szó. Ám azért ez a nagybójtí prédikáció csomó keserü igazságot foglal magában, s bátor hangját annál inkább méltányolni kell, mert a »kormány« szóval — könnyen fölsmerhetni — csakis egyedüli vezetőjét, II. Vilmost érti.

Az a roham, a melyet a szociáldemokrácia az abszolutizmus ellen intéz, egy utat követ az emberi haladással, magával a kultúra és morál fejlődésével. Ezt még a marxista tanok elvi ellehesei is elismerték.

Az a szellemi terület, a melyen e harc folyik, világmozgató jelentőségű. Két világ küzd egymással. Az egyik ezt mondja:

»A nagybirtok alap- és sarokköve minden egészséges gazdasági fejlődésnek; az állam magva s egyuttal az az alap-pillér, a melyre a monarchia támaszkodik. Ezért oly vámtarifát akarunk, a mely a nagybirtoknak biztos nyereséget s így nyugodt továbbfejlődést garantál.« — A másik így felel: »A dolgos néptömegnek olcsó kenyér és olcsó hus kell élete fentartására, s a nemzet a sokaságon alapszik. Ezért el a védvámrendszer kínai falaival, a mely közé a kevesek javára éhezõ nép van bezárva!« — Az egyik így szól: »Mi a világ első népe vagyunk, s hogy megmaradhassunk ennek, roppant erős hadseregre van szükségünk. E célra semmiféle költség sem lehet nekünk nagy.« A másik így válaszol: »Mi civilizált és békés nemzet vagyunk, s az legyen a célunk, hogy a legműveltebb és legbékésebb nemzetté váljunk. Ezért minden fegyverkezést a népre nehezedõ, teljesen improduktív kiadásnak tartunk.« Az egyik így szól: »Mi nekünk, a születésnél, vagyonnál és műveltségénél legmagasabban állóknak legnagyobb jogunk van az államra, ezért mi vagyunk urai, s urai is akarunk maradni. A ki tehát nem akar eszméinkhez alkalmazkodni, s nem akar a mi nyelvünkön beszélni, azt kivételes törvények alá kell helyeznünk.« A másik így felel: »Az állam nem önczél. Létének egyedüli jogalapja éppen megfordítva az, hogy a gazdasági és eszmei világ evolúciójával együtt haladva változik, vagy legalább változhatik!« Az egyik — mint láttuk — ugyan nem mondja ki hangosan, de azért néha önkéntelenül elárulja azt a gondolatát, hogy a politikai jogokat jogilag csak azon állás és fok szerint kell megadni, a melyet az egyes polgárok a társadalmi létrán elfoglalnak. A másik erre így

válaszol: »Az u. n. nyers tömegnek legtöbbször sokkal finomabban kifejlődött társadalmi lelkiismerete és sokkal magasabb politikai képzettsége van, mint azoknak, a kik magukat a jó társasághoz tartozóknak tekintik. Az államjogi egyenlőség ezenkívül az etika legegységibb követelménye.«

Ime két világ áll egymással szemben minden érintkezés nélkül, mint teljes ellenlábás. A feudális konzervativizmus világa, a melynek vonzó erejét veszedelmesen megközelíti már a körülötte keringő ipariális kapitalizmus s a demokrata-liberalizmusnak a szociálizmusban összefoglalt világa.

II. Polgári demokrácia és szociáldemokrácia.

A németországi polgári demokrácia a gazdaságilag meg erősödött polgári osztály kifolyása. Amde kora dér esett tavaszi éjszakán s nagyon is hamar elhervasztotta a fiatal virágot. A liberálisok alig voltak még *jungheral*-ok, s rögtön *atliberal*-okká lettek. Az 1848. év volt az első, a Bismarckkal vívott harc volt a második próbaköve a polgári demokrácia érettségének és szilárd voltának. Mindkét próbatéten elbukott; s ma már csak egy-két megrepedt oszlop bizonyítja fiatalságának egykori pompáját. Csillaga minden választásnál mélyebbre áldozik. Választástól-választásig pedig aluszik. 1903-ban nyilvánvalóvá lett a polgári demokrácia e válsága, mely eddig lappangott.

Az 1903-iki választásokon a demokraták valósággal megsemmisítő vereséget szenvedtek. A főválasztáson csoportjukból még egyetlen jelöltet sem tudtak győzelemre juttatni. Ha a pótválasztások mégis összesen 37 üléshez juttatták őket, ezt egyesegyedül annak az iróniának köszönhették, hogy őket a szociáldemokrata jelöltekkel szemben »kisebb bajnak«, sőt gyakran általában ártatlanoknak tekintették. Nincs a *Reichstag*-ban demokrata képviselő, a kinek nem kellene látogatójegyére vagy ezt nyomatni, hogy a »reakció kegyelméből«, vagy ezt: »a revolúció kegyelméből«. E megalázás ellenére s ámbár a polgári demokrácia a választási harcban sokszor politikai becsületéről is megfeledkezett,¹ csakhogy a konzervatívek és anti-

¹ Pl. türte, hogy az egyik jelölt, Arthur Bernstein, nyilvánosan letagadja zsidó származását. Egy másik jelölt, Postel, meg bizonyítványt állított ki magának egykori kapitányától, hogy szolgálati ideje alatt jó — tisztí szolgálta volt.

szemiték szavazatait megkaparintsa, mindennek ellenére nem tudta megakadályozni, hogy a *Reichstag*-ban 50-ből 13 ülést ne veszítsen. Két csoportjuk, a *Freisinnige Vereinigung* és a *National-socialer Verein* még vezéréit is elvesztette. Sem a tehetséges dr. Theodor Barth, sem a fantaszta Fridrich Naumann nem szerepelhetnek mint hivatalos vezérek. Eugen Richter is csak nagy ügygyel-bajjal tudta helyét megtartani. A hírneves büntetőjogász Franz v. Liszt, egyetemi tanár, a ki a Barth-féle csoporthoz csatlakozott, politikai pályafutását a konzervatívokkal szemben szenvedett váratlan vereséggel kezdte meg, a mi annál sajnálatosabb, minthogy az ő szava a büntetőjog küszöbön álló reformja kérdésében nagy súlyu lett volna.

A szavazatok számát tekintve, szintén vesztett a demokrácia. Igy pl. Badenben, Hessenben, Szászországban stb. s míg a nemzeti szocialisták és a *Freisinnige Vereinigung* legalább a népszámnak 1898 óta történt növekedése arányában szaporodtak egy-néhány szavazattal, a másik két demokrata csoport, t. i. a Richter-féle néppárt s a délnémet néppárt szavazatainak összegéből is veszített. Az első csoport 558,300 szavazatról 541,000 szavazatra, az utóbbi 108,500-ról 92,000-re esett.

Minden pártban vitatkoztak azon, mi okból mutatkozott a német polgári demokrácia minden választás után mindjobban annak, a mi ma, t. i. egy vértelen, alig életképes mikrokosmosnak.

Némelyek azon sopánkodtak, hogy a német demokrácia csupán, vagy legalább főleg azért van politikai tehetetlenségre kárhoztatva, mert a németnek sajnos, már vérében van a nemes individualizmus, s ezért a demokrácia nem képez egységes, hatalmas törzsöt, hanem sok apró csoportra oszlik; s ezeken belül egyes tagjainak tulságos önérzete önhusát marja. A német nemzet nemes individualizmusa azonban kétségtelenül csak legenda. Ha egy, a legdifferenciáltabb elemekből összetett népről — s utóvégre minden nép ilyen — kollektív ítéletet modhatunk, akkor nyiltan be kell vallanunk, hogy mi németek nem individualizmusban, hanem megfordítva, az individualizmus hiányában, azaz a konvencionizmusban szenvedünk, a mely sokszor a tekintélyek iránti rajongássá, fetis-imádássá és szolgálküséggé fajul.

S pártpolitikai téren a szocializmus, klerikalizmus és konzervativizmus hatalmas és minden belső differenciáltság ellenére is külsőleg egységes áramlatai tanuskodnak a németeknek nagy-

párt-alakítási hajlamáról. Másrészt azonban nem lehet tagadni, hogy a német demokráciának négy frakcióra szakadása¹ bizonyos fokú individualizmuson alapszik, a melyet persze inkább personalizmusnak kellene hívni. Az imént hivatalos nevükön idézett pártokat logikusabb volna egyszerűen a *Richter*-, a *Barth*-, a *Hausmanns*- s a *Naumann-csoport* névvel illetni. Nem mintha a mikrokosmos e szeletei közt nem volnának nézeteltérések, de ezek többnyire csak fokbeli különbségek, nem pedig a világnézet alapvető különbségei. Hogy ezek a csoportok nem egyesülnek — nem mondjuk: a nagy polgári balpárttá, mert ennek az álomnak már vége, de legalább egy kis polgári balpárttá, hanem e helyett, a hol csak összeakadnak, a leghevesebben harcolnak egymás ellen, ezt első sorban a vezérek személyes ambícióinak és összeférhetetlenségének kell betudni. Ez pedig a legjobb esetben is csak pseudo-individualizmus.

Mások ismét a polgári demokrácia hanyatlását egyik legkiválóbb vezére magatartásának róják föl. Eugen Richter — szerintük — halálra lovagolja az egész szabadelvűséget. Ez megint csak részben igaz. Hisz sajnos tény ugyan, hogy az a sziklaszilárd tölgy, a melyen egykor a Bismarck-féle reakció viharai megtörttek, ma lombjavesztetten, kopáran áll, még pedig a mai reakciónak nem is heves ellenségeskedése, hanem keserűen-édes barátsága következtében. Igaz az is, hogy Eugen Richter személyes elkeseredésből, feleletül a többi demokrata-csoportok és szociálisták támadására, valamint megfoghatatlan parlamentáris doktrinairizmusból, a mely még formális jog érinthetlenségére sem támaszkodhatott, a vámtarifa legutóbbi tárgyalásánál oly állást foglalt, a melyet minden nem teljesen vak szükségkép az agrárok és junkerek védelmi és daczállásának tartott s így a demokráciának rovására volt. A hanyatlás igazi oka azonban még másutt keresendő.

Ismét mások, a kik talán a polgári demokrácia letűnésének okait és következményeit még a legtisztábban látják, azt tartják, hogy az egykor oly hatalmas párt hirtelen összeroppadását az alapjában elhibázott párttaktika okozta. Valósággal beékelve az osztálytudatos proletariátus óriási mozgalma és a majd feudális, majd klerikális, majd nemzeti színekre festett

¹ E négy frakció: a *Freisinnige Volkspartei*, *Freisinnige Vereinigung*, *Süddeutsche Volkspartei*, *Nationalsozialer Verein*. Az ultranacionálizmust és ultraopportunizmust képviselő *Nationalliberalet* semmi esetre sem lehet a demokráciához számítani.

középkor közé, a német demokráciának évtizedeken át két oldalra ádáz harcokat kellett viselnie. Hisz ez minden közép-pártnak történelmileg adott helyzete, de meg kell állapítunk, hogy a német demokrácia ebbe a helyzetbe a lehető legrosszabbul illeszkedett bele. Jelszavának így kellett volna hangoznia: Megóvása egy valóban szabadszellemeű polgárság érdekeinek minden reakció ellen s türelem a szocializmus fiatal föltöbölő erőivel szemben, annak egészen kollektivistá végcéljaiig. Vagy hogy egy, legalább e tekintetben tisztán látó és tisztán beszélő újdemokratának, a nemzeti szocialisták egyedüli képviselőjének Hellmut v. Gerlachnak szavait idézzük: „Offenziva jobbra, de defenziva balra!” E helyett a polgári demokrácia, beleértve a nemzeti szocialistákat is, éppen az ellenkező utat követte. Páratlan gyűlölködéssel használt föl minden alkalmat hogy egyet-egyed üssön a szociál-demokrácián. A fölébredt negyedik rendtől való félelem, a mely, mint látni fogjuk, lélektanilag érthető ugyan, de politikailag a legnagyobb mértékben kompromittáló, kergette bele, mint valami *vis major*, a politikai árulás ama taktikájába, a mely most már a krónikus betegség minden tünetét mutatja s ezért joggal neveztetett el hagyományosnak. Ezt az állításunkat iparkodunk bizonyítani egynémely érvel, a melyeket az utolsó választások tapasztalataiból meritünk.

Már a főválasztás előtt mutatkoztak annak jelei, mily kevésbé komolyan veszi a minden árnyalatu szabadelvűség a reakció elleni harcokat. Mainz kivételével, a hol a demokraták elhatározták, hogy már az első választáskor az általánosan ismert és népszerű szocialista tudós, dr. Eduard David mellé állanak, a balpárti urak egyebütt mindenütt, a hol maguk nem állítottak jelöltet, elhatározták, hogy a konzervatív pártokkal lépnek kartellbe a szociáldemokrácia ellen; így pl. Magdeburgban, a szász királyság és Hessen több választókerületében. Az alsfeld-lauterbach-i kerületben a nemzeti szocialisták és a Richter-féle haladók, ez esetben persze egyben az antiszemizmus ellen is tüntetve, jobbnak látták a nemzeti liberális jelöltre szavazni, a helyett, hogy a szociáldemokratát támogatták volna. Mindez azonban csak előjátéka volt a pótválasztási taktikának. A pótválasztások a demokráciáról és a szociáldemokráciáról ezt a képet adták: A szocialisták 122, a polgári demokraták összevissza 38 kerületben kerültek pótválasztásra. A szocializmus és demokrácia 20 kerületben került szembe. Viszont a szocializmus 102, a demokrácia 18 választókerületben mér-

között meg a különböző álarczu reakcióval. 13 kerületben a szocziálistáktól függött, hogy a demokratát győzelemre vigyék, viszont 40 kerületben a demokratákon állott a szoczialista jelölt győzelme.

Míg azonban a szocziáldemokraták majdnem mindenütt elhatározták, hogy a pótválasztáskor a konzervatívek, klerikálisok stb. ellen a demokráciát támogatják, s azon a kevés helyen is, a hol — mint pl. Marburgban — párttaktikai vagy illendőségi tekinteteből le kellett mondaniok az ilyen támogatásról, magától értetődő képtelenségnek tartották a reakzionárius ellenjelöltet segíteni: a demokraták épen visszajára jártak el. Persze, különbségeket kell itt is tenni. Baden egy csomó kerületében, azután Leipzig, Ansbach, Flensburg, Lauenburg, s az elszászi Mühlhausenben a demokratáknak legalább egy része kéz alatt együtt tartott a szocziálistákkal. Nyíltan tudtommal csakis a müncheni ó-demokrata csoport, Ludwig Quidde történetíró, egyetemi professzor vezetése alatt s a jenai Richter-féle szabadelvűek, dr. Harmening ügyvéd vezetése alatt merészkedtek a szocziálisták mellé állani. Mindkét csoport azonban, 715, illetve 442 szavazóból álló, elenyészően csekély tömegű volt. Ez volt a kivétel. A szabályból csak egynémely leginkább szembeötlő példát ragadhatok ki, mert a választókerületek felsorolása, a melyekben a szabadelvűek a reakció jelöltjére szavaztak, egész füzetet töltené be. Eisenachban a Richter-féle demokraták a nemzeti liberálisokat támogatták, mert »Luther csak sohasem szavazott volna szocziáldemokratára«. Jenában Adolf Damaschke, a nemzeti szocziális jelölt kijelentette, hogy minden párt képviselője közül a szoczialista az utolsó, a kire szavazatát adhatja. Kottbusban a Richter-félék Wilhelm v. Dirksent, az ultrakonzervatív diplomatát támogatták Otto Antrick szivargyári munkás ellen, Spandauban Barthék a reakzionárius Paulit Wilhelm Liebknecht tüzes fia, Karl Liebknecht ügyvéd ellen. A demokraták választási taktikájának tetőpontja azonban az a két eset, a mikor az oligarchavilágnézet két prototípusa mellé álltak, t. i. Herr von Oldenburg az ősi reakzionárius és néhai Herbert Bismarck, a legkevésbé sem frondeur herczeg mellé, a ki atyjának csak hibáit, nem pedig geniejét is örökölte.

Az ilyen politikai áramlat, a mely létjogosultságát önmaga semmisíti meg — így kiáltja kórusban egy sereg jó tenor, de rossz tömegpszichológus és történetbölcse — az ily áramlat szükségszerűleg végkép elsekélyesedik a homokban.

A mint látjuk, a polgári demokrácia összerokadásának okát sokfélekép magyarázták. De a helyett, hogy a jelenség mélyére tekintettek volna s a betegség okát gyökerén ragadták volna meg, mindenféle tüneteket fedeztek fel s ezeknek tudták be a betegségét.

Azt mondták már most, hogy a demokráciának feladata a művelt és szabadon gondolkozó polgárság érdekeinek képviselete. De ugyan hol van ilyen polgárság Németországban? Bizony mondhatni: sehol. Friedrich Naumann, a nemzeti szociálisok vezére, minap *sub rosa* maga kifejezte, hogy a demokrata választók nem azért szavaznak jelöltjükre, mintha nézetnyilvánításának szabad szelleme tetszett volna meg nekik, hanem ellenkezőleg azért, mert úgy vélik, hogy megválasztása által eleget tettek szabadságszeretetüknek s egyidejűleg bensőleg konzervatívok maradhatnak. Így korrumpálta a német polgárság kompromisszum-szomjas opportunizmusa a demokrata pártokat s ezek a pártok persze viszont mételyezték a német polgárságot.

Németországban nincs is a szó szoros értelmében vett demokrácia. A demokrácia igaz értelme szerint oly mozgalom, a melynek célja a népösszesség uralmának kiküzdése. Ennélfogva következétesen harcolnia kell a kiváltságos osztályok minden előjoga ellen, még pedig első sorban politikai és államjogi téren. Ennélfogva kell, hogy esküdt ellenségévé legyen minden abszolút monarchiának s vagy a köztársaságra, vagy legalább népképviseleti királyságra kell törekednie.—A tanügyi, a sajtótörvényhozás s a politikai szabadságjogok (választási, egyesületi s gyülekezési jog) terén kétségbevonhatatlanul haladó magatartást kell tanusítania. Nemzetiségi kérdésekben habozás nélkül az erkölcsi álláspontra fog helyezkedni s megszorítás nélkül meg fogja adni a jogot minden népnek és törzsnek, hogy önmagáról határozhasson. Mint a nemzetek közötti béke előharcosa s minden indokolatlan néptehér ellenzője a legkomolyabban fog küzdeni a militarizmus és marinizmus, mint alapelveibe ütköző intézmények ellen.

Ez volna — így kellene föltenni — minden demokrácia szükségképi programgerince s többé-kevésbé tényleg az is Európa minden, Németországon kívüli államában.

Németországban azonban nincs ilyen demokrácia. Az egyedüli következetes antimilitarisztikus párt a szocialista-párt. A Barth- és Naumann-féle demokraták egyenesen nyílt militarisztikus pártok, sőt az utóbbi párt elvből az. Nemzetiségi kérdé-

sekben, mint a lengyel vagy a dán kérdésben, a demokraták ugyan részben szembeszállnak a kormány politikájával, de csak azért, mert a brutális elnyomás eszközeit nem helyeslik, tehát nem demokrata-etikai, hanem opportunistá-politikai tekintetéből. Egyébként abban a történetellenes felfogásban vannak, hogy a lengyeleket, dánokat stb. szelid eszközökkel germanizálni kell. Ezért a szocializmus ismét a demokrácia helyét pótolja. Porosz-Lengyelországban a szocialisták Korfantyt, a lengyel radikalistát támogatták. A polgári irredentista dánok viszont, jól tudván, hogy csak a szocializmus ismeri el jogosult követeléseiket, Flensburgban, Kielben és Lauenburgban föltétlenül a szocialistára szavaztak. A politikai szabadságjogok kérdésében a demokraták szintén megbizhatatlannak mutatkoztak. A szabadelvű városi bizottsági tagok községeikben semmivel sem vitték jobban a közigazgatást, mint előbb a konzervatívok. Republikánizmus is csak a szocialdemokraták közt akad Németországban. A szabadelvűek ellenben, kivált a Richter-félék a legaljasabb byzantinizmus tanujeleit adják s a német demokrácia végül a nemzeti szocialisták, a sikerimádók demokratáskodó szektájának zavaros támadó-imperializmusává sekélyesedik.

Most már világos, miért megy vesztének a polgári fél-demokrácia. Az igazi demokrata-érzelmű elemek visszariadnak a valódi arczulatot alig rejtő álarczótól s odafordulnak az egyedüli párthoz, a mely a demokrácia régi követelményeihez ragaszkodik. A demokrácia egyéb elemei pedig lassankint belátják, hogy a *Fortschritt* és *Rückschritt* közt ugyan formailag van még különbség, de alig van lényegileg s ezért mind nyiltabban mennek át a konzervatív pártok táborába. Ez a német demokrácia igazi szétörlődése.

Az előbbieken már benne van annak az oka, miért számoltak a szocialisták a legutóbbi választások után 3.100.000 (1898-ban 2.107.000) szavazatot és 81 (1898-ban 56) képviselőt. A mint a szocializmus minden igazán liberális és demokratikus elvet összegez, úgy lobogója alá is gyűjti lassankint mindazokat, a kik Németországban egyáltalában szabadérzelműek. Innen van, hogy a szocialdemokrácia magában Berlinben 216.448 szavazatot kapott s hogy májdnem minden székvárost, mint Berlint és Münchent, Stuttgartot és Darmstadtot, Karlsruhet és Weimart stb. röptében meghódította. Innen van, hogy a szász királyság 23 kerületéből 22-ben szocialistát választottak s még Nagy Frigyes Sanssouci kas-

télya is 6 *vörös* szavazatot adott le. Innen van végül, hogy a Hansa-városok három erőssége, a világhatalmi politika három központja: Hamburg, Bréma és Lübeck félretolta e politika képviselőit, a nemzetieket és szociáldemokratákat választott.

A szociáldemokráciát mindinkább elismerik a kis emberek pártjának. Köln- és Essenben, a hol a szociálista jelölt klerikális ellen küzdött, a nemzeti érzelmű munkások és kispolgárok is, Münchenben és Bochumban, a hol a szociálista a nemzeti-vel állott szemben, az összes klerikális munkások és kispolgárok is a szociálistára szavaztak a pótválasztáson. Még a bajorok is, a kik pedig tudvalevőleg nehezen hozzáférhetők új eszmék számára, ezuttal igen sok kerületben szociálistára szavaztak. Ugyanigy történt Mecklenburgban, Altenburgban, Giessenben és Marburgban, végül az alsfeld-lauterbachi teljesen falusi kerületben, a hol e sorok írója volt a jelölt s 1198 szavazatot kapott; (Gross-Felda faluban, a hol csak paraszti kis- és középbirtokos van, 70 szavazatból 50-et, még pedig minden agitáció nélkül, pusztán a választók politikai ösztönéből.)

Friedrich Naumann, a ki *nemzeti szociális párt* neve alatt hét évvel ezelőtt a polgári demokrácia legifjabb csoportját a *szociális császárság* kissé korai hirdetésével megalkototta s egyidejűleg kiadta ezt a brammarbas-jelszót: »váltuk föl a szociáldemokráciát«, a választások után követőinek azt a tanácsot adta, ne vegyenek többé részt a politikában, mint-hogy eszméjének nincs pártképző ereje. Ez a szegénységi bizonyítvány, mint nyilvános gyónás, halálos ítélete, sőt öngyilkossága egyszersmind Németország összes polgári demokráciájának. A jövőben csak két nagy tényező lesz: a jobb és a bal.

Vessünk ezek kapcsán egy pillantást a polgári demokrácia szellemi rokonára: az egyetemre.

A szociálista mozgalom bölcselek, nemzetgazdák, szociológusok és történetirók dolgozataiból fejlődött ki. A legkülönbözőbb országok szociálista programjaiban nincs egy szó sem, a melynek a tudósok egész sora nem volna keresztapja. A modern szocializmus ősei: Saint-Simon, Fourier, Proudhon, Louis Blanc, Rodbertus, Marx, Lassalle, Engels mind tudósok voltak. Bizonyos, hogy e férfiak előtt is voltak proletármozgalmak, a melyek egy magasabb szellemi és gazdasági *standard of life* után való vágyakozásból eredtek; de ezek csak mechanikusan, mint elnyomottak terjeszkedési szükséglete jelentkeztek.

Csak a munkássághoz szegődött tudomány tette a proletármozgalmat szocialista-mozgalommá, az öntudatlan, czélnélküli, ösztönszerű mozgalmat öntudatos, tiszta, élesen körülhatárolt mozgalommá.

Mit sem látunk tehát természetesebbnek, mint hogy a szocializmus mai nagy nemzetközi mozgalma is megőrizte a tudományosságot, s hogy a tudomány embereire nagy ingert tud gyakorolni. Különösen azok az intézetek, a melyek valamely ország normális viszonyai mellett a tudomány valóságos várainak és erősségeinek tekintendők, t. i. az egyetemek, tanáraik mind nagyobb kontingensét szolgáltatják a modern munkáspártnak. S ez a viszony mindkét fél javára van: az egyetemeknek, mert ezáltal oly tanárokat nyer, a kik mai gazdasági és társadalmi életünk alapfeltételeibe mélyen bepillantottak, s a munkásság javára, mert ezáltal a saját soraiból támadt vezérei mellett oly vezéreket kap, a kik a modern tudomány legujabb követeléseivel s vívmányaival ösmerősek. Ekkép a jövő mindkét alappillére együttes támaszává lehet az összesség javának.

Az európai élet ereit át meg átható önzés titkon elharpózó, sorvasztó kórja közepette csak két dolog maradt frissnek és termékenynek: a tudomány és a nép, a munkások. Csak kettőjük frigye termékenyíti meg az európai közállapotok méhét. Ezeket mondja szónoki tulzással, de helyes alapgonddal a tüzes Lassalle egyik legismertebb beszédében.

A tudomány és a munkások! Csakugyan, Európa majd minden országában látjuk, hogy a proletariátus magaválasztotta vezetői közt jelentékeny számu aktiv és passziv egyetemi tanár is helyet foglal. Legyen elég Enrico Ferri és Ettore Ciccotti, Cesare Lombroso és Hector Denis, Jean Jaurès és Emile Vandervelde neveit idézni.

Nem így Németországban. Nincs a világon hely, a hol a tudomány kevésbbé szabad volna, mint ott. El lehet mondani, hogy egészséges hátgerinczű tanárokat egyszerűen nem akceptálnak. A sokat emlegetett akadémiai tanítási szabadság csak a papiroson van meg. A gyakorlatban csak mint annak a szabadsága nyilvánul, hogy szabad azt tanítani, a mi a kultusz-miniszteriumot nem botránkoztatja meg. A német egyetemek ekkép, daczára egyes tudományos munkálkodásuknak, politikailag szólva a reakció és byzantinizmus erősségeivé lettek. A német kathedrákon virágzik a fölfelé való gyávaság, az igazság legfőbb javának, a tudománynak a mindenkori kormány szol-

gálatában való felhasználásának művészete s egy minusa a bátorságnak, a melylyel valaki az állam és társadalom kritikáját illető megismeréseit nyíltan meg meri vallani, ha csak nem valami eldugott jegyzetképen műve 1001. oldalán. Ez a legkirivóbb ellentétben áll azokkal a fogalmakkal, a melyek a külföldön a német professzorról divnak. Természetes, hogy a német állam az ő lelkiismereti kényszerével és rendőri rendszerével a főbűnös »tudományos hivatalnokai« jellemének illetén képződésében. A német szocziáldemokrácia két legnagyobb tudósa: Marx és Engels, a kik egy ideig egyetemi pályafutásra gondoltak s a kik bizonyára csak legszebb dicsőségére váltak volna a német egyetemnek, nem fogadtatott be, Leo Arons, a berlini egyetem vegytani docense, a ki szoczialista lett, miniszteri ukázzal elmozdított. Mások, mint Konrad Schmidt s e sorok írója sem juthattak egyetemre, mert most már az egyetem nemcsak szokásjogilag, hanem teljesen jogi formák közt elzárattott ama tudományos áramlat elől, a mely már az ország egyharmad részén túl terjedt, a melynek adóereje teszi csak lehetővé az egyetem fennállását. Ez éles fényt vet a német viszonyokra egyáltalában, de a tanári körökre különösen. Egész Németországban nincs szoczialista egyetemi tanár. S e mellett a professzori világ nem biztosítja magának férhas oppozícióval a tudomány előítéletnélküliségét, hanem térden görnyed II. Vilmos imádatában. Minden más országban — Orosz- és Törökország s Kína kivételével — mindenütt elhalmozták volna egyetemi katedrákra szóló meghívásokkal az oly tudósokat, mint Karl Kautskyt vagy Eduard Bernsteint: Németországban ők a »társaság«-tól került, »rendőri felügyelet alatt álló »magántudósok«.

III. A német szocziáldemokrácia.

a) Választási taktika és pártegység.

A mikor a német szocziáldemokrácia ellenségei 1903-ban meghallották, hogy a párt a választásokon 3.025.000 szavazatot nyert, először — a mint ezt a mindennemű pártlapokból pontosan követhetjük — valóságos *furor teutonicus* fortyant föl bennök a fölforgatás néprontó mételye ellen; de ez csakhamar helyt adott egy másik érzelennek, az ijedtségének: *Hannibal ante portas!* Majd ismét új érzelen lépett előtérbe: a kicsinylés. A szoczialista veszély — így vélekedtek — hál' istennek, még

sem oly nagy, mert a szavazatok szinte hihetetlen, három milliós tömege nemcsak szociáldemokratákból áll, hanem „lógósok”-ból is, sőt főképen ezekből. A polgári pártok eme vigasza persze nem valami magasztos, hisz tulajdonkép egyértelmű az önváddal; mert ha sok olyan ember, a ki bensőleg idegenkedik a szocializmustól, mégis szociáldemokratát választ, mennyire elhibázottnak kell tartaniok a szívökhöz sokkal közelebb álló polgári pártok politikai maguktartását, ha mind e mellett indítatva érzik magukat inkább az ellenfélhez szegődni?

Hisz természetes, hogy a három millió szociáldemokrata választó nem mind meggyőződésbeli szociálista. Igen nagy részüket valószínűleg az élet szüksége, az elégedetlenség hazájuk mai állapotaival, az ösztönszerű érzelem, hogy a szocializmus ezek ellen nagy erővel küzd, birták rá, hogy a pártot, mint a szegények és elnyomottak pártját győzelemre segítsék szavukkal. Igaz már most, hogy az az ember, a ki csak a maga szükségét érzi, még nem lehet igazi szociálista, még ha sikerült is neki a párt soraiba aktív tagul belopózkodnia. Az ilyenek egyelőre csak osztályösztoe van, a mely persze később az igazi szocializmusra vezetheti, de vezetheti a körülményekhez képest az anarchizmus, sőt a kapitalizmus táborába is. Az igazi szocializmushoz tudvalevőleg elsősorban erős adag altruizmus és a szolidaritás érzelme szükséges, valamint jellegzetes fölfogás a gazdasági és társadalmi életéről, a mely lehet ugyan ruganyos, de mégse léphet át bizonyos megszabott logikai határokat. A szociáldemokrácia tehát, a mely a „lógósok”-at legközelebbi alkalommal nem akarja elveszteni, hanem megfordítva világnézete igazi hitvallóivá akarja tenni, kénytelen nemcsak röviddel a választások előtt mozogni, hanem kénytelen vele minden időben. Ehhez jó pártszervezet s a mi több, lankadatlan idealizmus és ernyedetlen kitartás kell. A szociálisták, a katolikusok és az immár „néhai” nemzeti szociálisták mellett, csakugyan az egyedüli párt, a mely a választások közti öt évben is szüntelenül agitált. Ez természetesen röviddel a választások előtt érte el tetőpontját. A szocializmus kibontott lobogókkal vonult a választási harcba. Minden ipari központ állandó izgalomban volt s a munkásság lelkesedése nem ismert határt. A propaganda-utazás, a melyet a párt tüskön-bokron kipróbált 63 éves vezére: August Bebel Németország minden vidékén tett, valóságos diadalmenethez hasonlított. De még ott sem lehetett a munkások buzgalmét rakonczára fogni, a hol az agitációt nem kísér-

hette örömharsona hangja. Németországban a nagy nyilvános gyűléseket nem tartják a gyepen (*on the green lawn*), mint Angliában, sem a piazzán, mint sokhelyt Olaszországban, sem bérelt termekben, mint a francziák, hanem mindenféle sörházban és vendéglőben tartják. Ám a német helyőrségi parancsnokok a közlegényeket és altiszteket eltiltják mindama korcsmák látogatásától, a hol a szociáldemokraták csak egyszer is tartottak gyűlést. Természetes következménye volt ennek, hogy a választási harc alatt a korcsmárosok, rendőröktől fölizgatva, vagy üzleti veszteséggel fenyegető katonai bojkott lehetőségétől tartván, utolsó perczen megtagadták a szociálistáktól a nekik megígért helyiségeket. Ezeknek ekkép a választógyűlések tartása egyáltalán lehetetlenné vált. Sokszor bele kellett ebbe nyugodniok, de pártenergiájuk még többször talált más kibuvót. Ha az osztrák határon fekvő helységekben lakó elvtársak nem kaptak termet, a helyi hatóságok gyakran álmélkodhattak azon a látványon, mint vándorol ki bizonyos órában száz és száz munkás és paraszt a szomszédos osztrák területre, hogy néhány óra múlva kipirult arcczal és a száj körül ironikus mosolyal csoportosan ismét haza vonuljon.

Még egy példa! Bajorország egy mezővárosában sikerült az ultramontán türelmetlenségnek minden rendelkezésre álló termet elkaparintani a szociáldemokraták elől. A »szoczik« erre, szöges ellentétben a teuton sör-szokással, elhatározták, hogy gyűlésüket a városháztéren tartják meg. Azonban a polgármester megjelent a helyszínen s valami önkényesen magyarázott szabály alapján megtiltotta, hogy a városi közterületeket ily célra használják. Egy percze tanácstalanok voltak, de egyszerre sugdosás támadt s hirtelen az egész tömeg, egyik ember a másik után a városkát érintő Duna medrébe szállott, a mely meder nem a városé, hanem a kincstáré.

Érthető, hogy rendszeresen és lelkesen üzött agitáció mellett a »lógós«-ok lassankint meggyőződésbeli hiveivé válnak annak a világnézetnek, a melynek végső elméleteit talán csak kis részben érthetik meg s a melynek gyakorlati-erkölcsi követelményeit, a mennyiben az egyén önnevelésére vonatkoznak, csak kis százalékig tudják megvalósítani, de a melynek alapelméletei mindamelllett egészen rabul ejtik őket. Vajjon a lógósokból most már csakugyan szociálisták lesznek?

Személyes tapasztalatom szerint különösen két elmélet hozhatja közel a nép széles rétegeit a szocializmushoz. Ezek:

a demokratikus és a marxista elmélet. Az első megoldhatja a nemzeti kérdést, a népek, nemzeti önrendelkezési joga révén, a másik pedig a gazdaságit: ez az osztályharcz elmélete.

Legyen szabad ezt a legujabb történelemből vett néhány példán magyaráznom.

Schleswig és Holstein herczegségek 1864-ig túlnyomóan német lakosságuk ellenére is Dánia királysághoz tartottak. Német lakosai, nemzeti öntudatra ébredvén, joggal erősen vonzódtak a szomszéd Németországhoz s iparkodtak ezt fegyveres kézzel is kifejezni. Akkor tehát Dániában volt egy *irredentista Németország*. Következett az 1864. háboru s röviddel utóbb a herczegségek Németországba kebelezése, még pedig — s ez jellemző az akkor a német kormányoktól is elismert és magasztalt nemzetiségi elv komolyságára — két túlnyomóan *dán* kerülettel, Apenradevel és Haderslebennel *együtt!* Ez időtől fogva, minthogy a dánok megint az ő hazájukkal való egyesülést óhajtják, van Németországban egy *irredentista Dánia*. A dynastikus magánérdekeket szolgáló hivatalos diplomácia csinálta történelem ezen iróniája szembetünővé teszi, hogy ezen az uton, méltatlan *chassez-croisé* utján, nem lehet a bonyolult nemzetiségi kérdéseket megoldani s hogy itt egyesegyedül oly párt hozhat üdvös változást, a melynek világnézetében a népek önrendelkezési joga az államjognak alphája és omegája.

Ép ily érthető a szocializmus gazdasági utmutatója. A polgári osztályok, talán az e részt középállást elfoglaló nemzeti szocialisok kivételével, nagy buzgón tagadják, hogy a munkaadók és munkások rétege közt osztályellentétek vannak. Azt hiszik, vagy legalább azt hitetik el, hogy a szocialis harmoniát egyesegyedül a szocialista izgágák veszélyeztetik s míg a szocialdemokrácia ezt a jelszót adja ki: »küzdjünk a dolgos, kézi- vagy szellemi munkásnép érdekében, a tudatosan vagy öntudatlanul élőködő osztályok ellen«, addig a többi pártok a *közérdek* védői szerepét játszák, de e közben a gyakorlatban olykép járnak el, mint az az egyesület, a mely alapszabályai 1. §-ában a bérbeadóknak magas béreket, 2. §-ában pedig a bérlőknek alacsony béreket ígért. Ám sok ember, sőt még sok tulajdonképi proletár is hisz az összhang apostolainak s idegenkedik az osztályjellegét nem leplező párttól. Már pedig minden választási harcra a legkülönösebb fényt veti a polgári részről leghatározottabban letagadott osztályharczra. Oly városokban, mint pl. Essenben, a hol kathlikus centrumpártiak

és Wartburg-rajongó nemzeti liberálisok felekezeti gyűlésekből kérésre mentek egymás ellen, mint a pokol fajzatai ellen, rögtön helyreállott a béke, mihelyt a gyárosoknak, hivatalnokoknak és lógósaiknak attól kellett tartaniok, hogy a pótválasztáson a munkásjelölt kerülhet be. Frankfurt a/M.-ben az antiszemita-
nak, tehát egy oly pártnak többsége, a melynek egyedüli célja a zsidóság leküzdése, a pótválasztáson a munkásjelölt ellen, a demokratára szavazott, a zsidó dr. Bruckra. Casselben viszont a zsidók antiszemitát választottak. Ezek jó adalékok a nemesak egyoldalulag folytatott osztályharc marxista elméletéhez, a melyek a szociálistáknak nagyon kapóra jönnek, mert mindenkinek, a ki nem vak, szembetűnően bizonyítják, hogy a polgári pártok vezérei egytől-egyig tényleg határozott s persze munkásellenes álláspontot képviselnek s hogy csak a szociáldemokrácia nyílt osztályharczával lehet végre is leküzdeni az osztályharcot.

* * *

A szociáldemokrata Parteitag-ok sem Németországban, sem egyebütt nem holmi *Kommers*-ek, lakmározó s ivó összejövetelek. Ha a minden évben összeülő katolikus nagygyűlésről joggal mondták, hogy tulajdonképp egyetlen tetszésrivalgásból áll, a melyet a szónokok beszédei csak rövid időre szakítanak meg, s ha a többi pártok nagygyűlései is alig egyebek, mint a szónokoknak s politikai hőstetteiknek kölcsönös dicsériái: nem lehet ugyanezt mondani a szociáldemokrata kongresszusokról. A szociáldemokrácia a jelenlegi gazdasági és társadalmi rend kritikájából születve, mindig legkiválóbb feladatának tekintette, hogy *Parteitag*-jain a mozgalom multját, jelenét és jövőjét, valamint hivatásait is kiméretlen kritika alá vegye. Innen van, hogy a szociálista kongresszusok vitái sokszor oly élesek és hevesek, hogy a felületes szemlélő a hangot nemesak nagyon illetlennek tartja, hanem arra a téves véleményre is térül, hogy az oly párt egysége, a mely méhében ilyen megnyilvánuló ellentéteket rejt, nem sokkal éli túl a holnapot. Ámde Klara Zetkin analizise a szociáldemokrata vita fajáról egészen találó: „A gyöngeség, a melyet testvérharcainkban mutatunk, ép abban gyökerezik, a mi ellenségeinkkel szemben erősségünk, t. i. a meggyőződés erejében, abban a lángoló kívánságban, hogy ügyünket diadalra juttassuk.”*

* L. *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitag der sozialdemokratischen Partei Deutschlands zu Lübeck. 1901.* (Berlin. A *Vorwärts* kiadása. 1901. 201. o.

Igy azután a pártban fennálló személyi és tárgyi ellentétek nem egyszer keményen összeütköztek a *Parteitag*-on; gondoljunk csak a drezdai borzasztó összezapásra. S még ekkor sem került a dolog kenyértörésre, sőt ellenkezőleg, a vezetők erős nyilatkozatai viharként hatottak, t. i. megtszítították a levegőt.

Hogy megértsük, miként van az, hogy nézet- és temperamentumkülönbségek, a melyek minden más pártot, még egy egységes világnézetet képviselő pártot is nyomorultan tönkretennének, a német szocializmusnak a mai régime alatt mit sem árthatnak, legyen szabad fejlődését e helyt röviden, deduktív uton megvilágítanom.

A német szociáldemokrácia, épügy, mint minden más történeti termék, attól a politikai milieu-tól, a melynek közepette fejlődött, egy csomó benyomást nyert, a mely sajátos bélyeggel látta el. A polgári demokráciának hirtelen megdőlése a 60-as években, tehát épen akkor, a mikor az ifju szociálista mozgalom Németországban első idejét élte, élesen elválasztotta az ország egész polgári világától. Gazdasági szempontból nehéz megállapítani, hol végződik a bourgeoisie és hol kezdődik a proletáriátus, hol van a határ uralkodók és leigáztak, munkaadók és munkások közt; politikai szempontból azonban a proletáriátus pártja és az egész bourgeoisie közt valóságos szakadék tátong. Míg Angliában és Franciaországban a proletáriátus és kispolgárság szociálista és szociálistáskodó pártjai közt fokozatos és lassu az átmenet, sőt Itáliában és Spanyolországban is a relativ republikánus pártok hivatalosan képviselt világnézete is mint a szociálista és polgári fölfogás keresztjezésének szülötte jelentkezik, addig Németországban átmenet helyett szakadékot látunk. Franciaországban Vaillant, Guesde, Pressensé, Jaurès, Millerand, Clémenceau, Combes, Waldeck-Rousseau eszméi szakadatlan láncolatot képeznek, balról-jobbra, s benne elmosódnak az átmenetek a forradalmi szocializmustól a bourgeois, liberális kapitalizmusig.

Olaszországban is lehet a szociálista és polgári demokrata érzelmek közt bizonyos összekötő vonalat megvonni, t. i. Filippo Turati (szélső szociálista jobb) és Ettore Sacchi (polgári bal, szociálista eszményekkel) révén. Németországban azonban az eszmeláncz, a mely Rosa Luxemburg-tól Kautsky-, Bebel-, David-hoz vezet, a jobbszárnyra Voilmar-hoz és Bernstein-hez érve hirtelen megszakad, s a Barth, Naumann, Gerlach és

Richter polgári balpártjáig nagy politikai úrt látunk. Ezt az úrt egyesek tudományosan iparkodtak ugyan betölteni, mint pl. Alfred Nossig és Franz Oppenheim, ámde politikailag bizony az csak úr maradt.

A szocialista áramlatnak elméleti és gyakorlati éles elválása a polgári balpártoktól még egy következménnyel járt, azzal, hogy a szocialista párt kompakt és zárt párttá tömörült. A mióta 1875-ben, az eisenachi kongresszuson a marxisták és lassalleisták összeolvadtak, a szocialdemokrácia mindig zárt csatasorban vonul föl. Nagy és meglepő győzelmeinek titka nem kis részben ebben a tényben keresendő. Míg Franciaországban, Angliában, Hollandiában a szocialisták számos töredékre és töredékecskére szakadnak, s erejüket heves testvérharczban s kölcsönösen szétforgácsolják, a német szocialdemokrácia egész erejét a természetes ellenségre fordíthatta.

A szocialista világnak éles elhatároltsága a polgári világtól persze nem egyedüli oka a német szocialdemokrácia zárt egységének. Mint a szocialis életben minden, úgy ez is egész sereg történeti tényező összejátszásának hatása alatt keletkezett.

A német kormánynak taktikája a fölmerült belpolitikai kérdésekben, az utolsó 30 évben tulajdonképp a vereségeknek egész láncolatával járt. Már a szellemóriásnak magasztalt Bismarck is nagymértékben értette a művészetet, mint kell a belső politikában ép a szándékolttal ellenkező hatást elérni. A lengyelek elleni harcza nagyban erősítette a lengyel nemzeti öntudatot. A *Kulturkampf*, melyet a klerikalizmus megsemmisítésére indított, joggal tekinthető a nagy katolikus centrum-párt megalakulása közvetlen indítékának. S harmadik nagy reálpolitikai életfeladata, a késhegyremenő harc a szocialisták ellen, speciális törvényekkel, kiutasításokkal, felségsértési pörökkel, a sajtó elnyomásával, gyűlések betiltásával, stb. csak azt eredményezte, hogy ellenfele nemcsak külső hatalomban, szavazatszámában, befolyásban, a tömegre gyakorolt vonzerőben, az ethikusoknál való rokonszenvenben nyert nagyot, hanem azt is, hogy épületének belső alkotmánya is megszilárdult. Régi lélektani igazság, hogy az elnyomottak tömören összesorakoznak és a közös szükség nyomása alatt csirába fojtják netaláni viszállyaikat. A jelen esetben még hozzájárult, hogy Lassalle kissé possibilista hívei a céltudatos és klasszikus szigorúságu marxistákkal való egyesülésük után *elméletileg* nagyon hamar

teljesen beleolvadtak ezekbe, a miben persze megint része volt annak, hogy a Bismarck-éra alatt minden szabad gondolat föltétlenül elnyomottot, s ez természetszerűleg elűzte a lassaléisták bogarait.

De még ez a momentum sem meríti ki a német szociáldemokrácia egységének okát. Történelmi tény, hogy néha a politikai elnyomás még a lélektanilag oly kedvező feltételek mellett sem egyesíti az elnyomottakat, hanem éppen megfordítva, a vele összekötött zaklatások és pillanatnyi vereségek miatt az üldözöttek közt viszályt és szakadást támaszt. Példárá a dán szocializmus, melynek első korszaka L. Pio amerikai utjával oly nyomoruságosan végződött. Minden nagy mozgalom tartósságához mindenek előtt fegyelem és önfegyelem kell, fölépülve oly ideáлизmuson, a mely ugyan nem épít csalóka légvárakat az ifjúság túlárado lelkesedésével, hanem a mely nem kiméli az áldozatokat, ezeket azonban csak akkor hozza meg, ha a körülmények és a lelkiismeret parancsolólag követelik. E ritkafaju realizmusnak, mondhatnám a realitás elvi idealizmusának, a mely vegyüléke az éles politikai érzéknek és az elvi emberiségi gondolat iránti rendithetetlen hűségnek, köszönheti a német szocializmus, hogy erős önfegyelemmel megőrzi egységét s hogy mozgalma az lett, a mi. A német szocializmus létrejött, mert derekasan állott mindkét lábán, de egyidejűleg perczre sem tévesztette szem elől a föltötte domboruló ég nagy perspektíváit.

Ez az egység járult ahhoz is, hogy a szocialista frakció, a melynek már a mult birodalmi gyűlésen is 57 tagja volt, kifelé mindig megőrizte egységét s mindig tömör egységben szavazott. Ennek az egységnek köszönhető továbbá, hogy a német szociáldemokrata-párt a többi párttal szemben mereven intranzigens, a minek oka persze a vagyonos osztályok régi kasztszellemben és türelmetlenségében is keresendő. Ez kivált a párt választási taktikájában jut kifejezésre. Németország tudtommal az egyedüli ország, a hol a parlamenti választásokra a szociáldemokraták elvből nem kötnek szövetséget más pártokkal. Az a törekvés, hogy mindenütt a szocializmus ideáljainak megfelelő propagandát üzzenek, egyesül a többi pártokkal szemben fennálló áthidalhatatlan osztályellentét érzetével s ezzel ez a párt elérhette a büszke *splendid isolation*-t. A pártnak a mult választáson is 397 kerület közül 396-ban volt saját jelöltje, a 397-ikben csupán azért nem volt jelöltje, mert

abban egyetlen szociáldemokrata lelket sem lehetett találni. S a mint ezt Edgar Millhaud kitünő könyvében* dicsézőleg megemlíti, személyes hiúság senkit sem visz rá, hogy két szociálista jelölt lépjen föl egy helyen.

b) A párt összetétele.

Az a roppant fejlődés, a melyet a német szociáldemokrácia harminczöt év alatt elért, nagy veszélyeket is hozott a pártra s állammá való továbbfejlődésére.

Három millió polgár szavazott a pártra, de nem minden elégületlen vehető szociálistának. Kétségtelen, hogy csak kissé komoly akciónál a három millió összeolvad 300,000-re. A párt ezt tudja s nem nagyon örül neki. Még a szervezett elvtársak közt is van bizonyos kölcsönös bizalmatlanság. Sokat beszélnek arról, hogy a párt elpolgáriasodott, azaz, hogy a vagyonos és művelt osztályokból sokan, mint az ugynevezett *akadémikusok*, átszöktek soraikba s tudva, vagy ösztönszerűleg félrevezetik a munkásokat, az osztályok harmóniájára törekedvén. Ez üres beszéd, mert nem tekintve, hogy az egykori burzsoá a szocializmusban lélektani okokból rendesen a *radikális* irányt szereti, a német szociáldemokrácia, összetételében oly kifejezetten proletár-párt, hogy benne az *akadémikusok* nagyon eltűnnek.

Ezt a *birodalmi gyűlési* frakció összetétele is kifejezi. Az 1902-ben megválasztott 81 képviselő közül csak 13 származik a burzsoáziából, de 1—2 kivétellel annak nem magas rétegeiből s 15 a többé-kevésé már proletarizált *kisburzsoáziából*. A többi 53 ember mind egykori bérmunkás volt, t. i. 3 szövőfonóiparos, 8 dohánygyári munkás, 8 nyomdász, 3 szabó, 1 kőműves, 2 üveggyári munkás, 1 lithografus, 1 pék, 1 kezyüs, 1 nyerges, 1 esztergályos, 1 kárpitos, 1 czipész, 10 famunkás, 1 könyvkötő, 2 bányász, 6 fémmunkás, 1 kefekötő és 1 fazekas. Természetes, hogy ezek az autentikus proletárok képviselő korukban nem maradhattak bérmunkások. Nem lehet 2 óraker egy házon kőmivesmunkát végeznie annak, a ki 3 óraker a parlamentben beszél. Innen van, hogy állásukra nézve még ezek az autentikus proletár-képviselők sem tartoznak már a proletárokhoz, mert vagy a párt hivatalnokai — pl. szerkesztői és hirdetői — lettek, vagy a szakszervezetekben kaptak főbb

* *La démocratie socialiste allemande* 581. oldal.

állást. Öten-hatan »pártgazdák« lettek, azaz vendéglőt vettek, a mely speciálisan pártpolitikai célokra szolgál pl. gyűlésekre. Ismét mások önálló iparosok lettek s maguk mellett már segédek tartanak.

A nagy lapokat persze kivétel nélkül *intellectuel*-ek szerkesztik: A *Neue Zeit*, a párt félhavi tudományos szemléje élén tudvalevőleg akadémikus: Karl Kautsky áll, a második szerkesztő Emanuel Wurm, kémikus. A párt municzipális folyóirata, a *Kommunale Praxis* szerkesztője dr. Albert Südekum, a párt központi napilapjáé egy filozófus: Kurt Eisner, politikai rovatvezetője pedig dr. Kurt Grandnauer. Ugyanigy van ez a vidéki lapokkal is. A híres *Leipziger Volkszeitung* az ismert történetíró: dr. Franz Mehring, s a frankfurti *Voksstimme* dr. Max Quarck, egykori állami hivatalnok keze alatt van. A kislapokban persze ismét a proletárelem a tulnyomó.

Tulnyomó a proletár elem az egyes helyek pártszervezeteiben is.*

A nagyvárosok is ugyanezt a szociálista milieut mutatják, persze nagyobb arányokban.

Feltűnő, hogy sok helyütt a kis üzemek munkásai, ámbár mindig a szociálista jelöltre szavaznak, nem szervezkednek. Ezek rendszeren a legrosszabbul fizetett s többnyire *tanulatlan* munkások, a kik teljesen eltompultak a nyomortól s képtelenek a szolidaritás érzetére, a mely minden pártorganizáció éltetője. Van azután közöttük sok olyan is, a kinek a város közelében van egy pirinyó valamijük, a mely nyomoruságos életmódjukat ugyan mivel sem javítja, de a mely mint »birtok« büszkeséggel tölti el a »birtokos« lelkét, úgy, hogy ez arra, a ki, mint bérlakó, örökösen csak vándorol, félvállról néz le, bár ez erkölcsi, intellektuális és gazdasági patrimoniumban esetleg sokkal tehetősebb, mint ő. Azután, a kis üzemek munkásai kevesen vannak, önmagukra vannak utalva; nincs támaszuk a tömegben s a tőke és munka harczaiban ezért könnyen helyettesíthetők. Erősíti a centrifugális hatást az is, hogy ily üzemekben a munkaadó munka után is szigorubban ellenőrizheti munkásait. Ezen okokból *nem az unskilled* (tanulatlan) és rossz bért kapó munkások

* A hesseni Marburgban pl. a szervezet tagja volt: 19 nyomdász, 7 famunkás, 4 cipész, 2 kertész, 2 szabó, 5 bádogos, 3 mázoló, 2 fűtő, 1 kőfaragó, 1 szolga, 1 sörfőző, 6 fémmunkás, tehát 53 proletár. Kivülök volt még a pártban 1 vendéglős, mint pártgazda, 1 egykori bányász és 1 dr. phil. író.

lépnek be a szociálista pártba, hanem határozott túlnyomósággal a magánüzemek tanult munkásai.

A párt hivatalosan inkább egyes munkáskategóriák (pl. a nyomdászok) mélyébe hatolt, semmint az összes munkásság széltébe. A kőfaragók és kőművesek politikailag teljesen szervezhetetleneknek mutatkoztak. Az állami és városi szolgálatban álló munkásokhoz természetesen nem férhet hozzá a hivatalos párttagitáció. Gondoskodnak erről az állami törvények (hiányos egyesülési s gyülekezési jog az állami üzemek munkásai- és kishivatalnokaira nézve) s ezek porosz-bürokrata lelkiismeretes-gü végrehajtói. Mégis vannak kivételek. A szabadabb lélekzetű Hessen-Alsfeld városában pl. a közgyűlési tagságra jelölt a szociálista párt egy városi baktert s ez nem vesztette el állását. Poroszország hatalmasai persze erre azt mondják, hogy a hesseni hatóságok «a hazátlan bitangok»-kal szemben mindig oly álmosan teljesítik kötelességüket, mint a bakterek a magukét.

Marburgban, mint láttuk, a burzsoázia egyetlen példányt szolgáltat a pártnak. Pedig ott van 4 fakultásu egyetem 1300 diákkal, gimnázium, reálgimnázium, levéltári iskola, könyvtár stb. Jellemző dolog.

c) **Kontroverziák és kilátások.**

Az ilyen erősen megalapozott egységes épület nehezen rendíthető meg. Az elméleti viták, a melyek kivált a kölni, boroszlói, hannoveri és lübecki kongresszusokon folytak, mitsem árthattak neki, s a gyakorlati vitakérdés, a mely a drezdai pártgyűlésen merült föl, mihamar semmivé zsugorodott.

A hatalomban való részvétel szociálista szempontból végtelenül nehéz kérdés. Francia- és Olaszországban, tehát a hol a szociálista pártoknak a többé-kevésbé demokrata alapelv által elősegítve már volt alkalmuk elvűségüket és államférfui ügyességüket az uralkodó osztályoktól függő kormány szép szavaival és csalogatásaival szemben kipróbálni, ez a kérdés ugy elméletileg, valamint gyakorlatilag is (Millerand esete) sok vitát idézett elő. Németországban ellenben merő abszurdum. Mert egy munkáspártnak lehetlenség egy feudális állam hatalmában résztvenni, ha nem akarja magát életre-halálra megadni. Egy kapitalisztikusan kormányzott állam-hatalmában való részvétel — természetesen csak azzal a kifejezett czéllal, hogy ezen az uton az államnak és funkcióinak a szocializmus eszméjével való lassankénti telítése révén éressék el a hatalom —

csupán oly országokban lehetséges, a melyeknek alkotmánya alapot ad az alkotmány nagyméretű megváltoztatására, más szóval, a melyeknek államjoga képes a törvényes úton való továbbfejlődésre. Németországban azonban ez ki van zárva; sokkal teljesebben, mint a többi monarchiákban, a melyekben a korona és egy oligarcha felsőház (szenátus, house of lords) alkotmányszerűleg ellensúlyozzák a népakaratot, s azt mindenkor — de teljesen alkotmányosan — megbéníthatják.

Tisztán elméletileg, tehát teljesen mellőzve a kérdés megoldása apriorisztikus lehetetlenségének rideg valóságát, a dolog következőképen áll. Az orthodox szocialisták, azaz Marx és Engels tanítványai az államot merő osztály-államnak tekintik, a melynek sajátképi rendeltetése, hogy a vagyonosoknak és uralkodóknak vagyonukat és hatalmukat minden *homo novus* fölkapaszzkodása ellen biztosítsa. Szocialistáknak tényleges közremunkálása egy állam funkcióiban nem jelentene egyebet, mint hogy ők, mint államhivatalnokok, teljesen nozzaalkalmazkodnak a fennálló társadalmi rendhez, mert az *ελευθοι* (a kevesek) csak akkor fogadják be az eretnekeket, ha őket kezükben tartják. Ezért azután lehetetlen kívánság, a hatalmat a burzsoáziával megosztani. Az államhatalomnak *részenkinti* meghódítása ki van zárva. A proletáriátus a hatalmat csakis úgy hódíthatja meg, ha politikai organizációja egy szép napon arra képesíti, hogy azt *egészében és maga* átvegye. Elméletileg ehhez nincs szükség erőszakra, s nem is jelenti a *jövő államát*, hanem csak a formát, a melynek keretében a szocialista társadalom megvalósulhat. Ebben a formában persze okvetlenül szükséges egy forradalom (*Umsturz*).

Ezzel szemben áll a német szocialdemokráciának egy másik iránya, a mely azt hiszi, hogy a nép nemcsak erkölcsileg és intellektuális úton, hanem *alkotmányosan* is belenőhet a szocializmusba. E theoretikusok, Eduard Bernstein köré csoportosulva, abban a meggyőződésben élnek, hogy az államot fokonkint is meg lehet hódítani, s hogy minden talpalatnyi hódítás új tettekre serkent. Szerintük az osztályállamból az osztály nélküli államba való átmenet eképen csaknem önkénytelenül fog végbemenni *politikailag* is, mialatt a szakegyesületi és szövetkezeti mozgalom *gazdaságilag* átvezet a szocializmusra. Ez u. n. revizionisták célja: a polgári állam hatalmának belülről való kivájása, aláaknázása. De megfeledeknek egyről; hogy t. i. az osztályállam uralmi formája mögött levő osztály-

rétegek, mihelyest észreveszik tulajdonjogaik ilyenén kivájasát és aláaknázását, ennek az egész törvényes idillnek egy, fizikai hatalomtól támogatott ellenpenetráció (áthatás) eszközével szépszerivel végét vetik.

Ez az elméleti vitakérdés a körül, mily uton hódíthatja meg a hatalmat a szocializmus, a drezdai kongresszuson *gyakorlativá* vált: a Reichstag alelnökségének kérdésévé. Szokásjogilag az alelnököt a második legerősebb párt adja. Ennek azonban, ugyancsak szokásjog szerint, kötelessége a császárnál kihallgatásra jelentkezni. A legutóbbi választással a szociáldemokrácia lett a birodalmi gyűlés második legnagyobb csoportja, s valószínű volt, hogy szociálista képviselő ül az elnöki székbe. De itt a nézetek szétváltak; párhuzamosan a hatalom elnyerésének különböző útjaival. Az, hogy a párt képviselője elfoglalja ezt a semmi hivatalnoki jelleggel nem bíró helyet, magában véve senki sem ellenezte. Ám a II. Vilmoshoz köteles ut a párt roppant többsége szemében valóságos *canossai* utnak tünt föl, a mely nem fér össze a köztársasági alapelvvel, míg az elenyésző kisebbség, élén a szellemes Bernsteinnel ebben ismét új hatalomra, új befolyásra vezető utat látott. A kérdést izgatóvá tette azután személyi része. Nem valami közönséges X. Y. császárról volt szó, hanem ugyanarról a II. Vilmosról, a ki szociálista palattvalóit száz alkalommal vissza sem adható módon bántalmazta. A császárjárás főellenesei (Bebel, Stadthagen, Antrick, Kautsky, Klara Zetkin stb.) joggal utaltak a kérdés e személyi oldalára. Az a császárjárás csakugyan veszedelmesen hasonlított volna az eb tetterre, a mely hizelegve mászik ura lábához, a ki ép az imént korbácsolta meg! A mi azonban a hordónak fenekét végkép kiverte, az volt, hogy az alelnöki állás magában véve teljesen jelentéktelen. Az alelnök egészen függ az elnöktől és ügyvitelétől, s csak néha-néha bízzák rá, holmi mellékes ügyekben a tárgyalások vezetését, tehát minden reális hatalom nélküli dekoráció-kellék, a kinek alig van egyéb haszna, minthogy figyelmeztetheti a szociálista szónokot, hogy a császár ő felsége nevét nem szabad a vitába vonni. Ennek következtében ez a kérdés tulajdonképen már a párt-kongresszust megelőzőleg ki volt végezve. Ámde a kedélyek izgatottsága, a melyet előidézett, kielégülést keresett, s ezt meg is találta abban, hogy a pártgyűlés óriás többsége, élén az ősz, de még mindig ifju hevű Bebellel, oly határozatot vitt keresztül, a mely a pártnak régi

revolucionárius és evoluzionárius jellegét a legfeltünőbbben hangsúlyozza és a párton belül mutatkozó revizionista törekvéseket, azaz egy marok betóluló ember taktikázását a liberalizmus felé, a legélesebben rosszalja. Ez azt jelenti, hogy az új feladatok, amelyek a szociáldemokráciára legutóbbi választási győzelme után várnak, a régi, jól kipróbált fegyverekkel oldandók meg.

De ezek a régi fegyverek, amelyekre a párt legalább is történelmi sikerei alapján joggal büszke, csakis két feltétel alatt alkalmasok: 1. ha a mai porosz feudális államnak nemcsak dinamikus ereje, hanem taktikai belátása is időtlen-időig állandó marad, tehát változatlan nagyság — a mi persze lehetetlen —; 2. ha a német szociáldemokrácia lemond arról, hogy a jövőt nemcsak kigondolja, hanem meg is valósítja, ki is küzdi — a mely lemondás persze megint lehetetlen.

Világosítsuk meg ezt néhány szóval.

Tagadhatatlan, hogy a német szociáldemokrácia ereje és nagysága fordított viszonyban van a nép ethnikus jellemvonásaival. A német, s mint ilyen a német proletár is természetlől fogva (a mint ezt történelme és mai alkotmánya is bizonyítja), hagyományosan megkötött ember, a ki, mint már Börne megjegyezte, a diót inkább ezerszer megforgatja, tartalma felől spekulálván, mintsem hogy rögtön szétharapná, s így győződnék meg tartalmáról. Határozatlan; inkább a beszédre hajlik, mint a cselekvésre; nehezen s csakis költségnélküli célokra lelkesíthető; hijjával van minden forradalmi kovásznak, tehát a politikában született opportunistá. Ha szociáldemokrata: természetlől fogva született reformistának kellene lennie. Ha ezzel szemben a tények azt mutatják, hogy a német revizionisták pártja nem fejlődik zárt tömeggé, hanem a többség, az u. n. radikális irányhoz szegődik, ez egyszerűen arra vezetendő, hogy a pártot a körülmények, amelyekben belül akcióját végzi, természeti erő szükségszerűségével kényszerítik, hogy más csapáson haladjon, mint a minőt az ethnikai s látni fogjuk, a taktikai előfeltételek tulajdonkép kijelölnének.

A németiség politikai opportunizmusa kénytelen magán erőszakot tenni, radikális formákat kell öltetnie, mert a feudalizmus nem engedi, hogy igazi természete szabadon fejlődhessek. Egy oly országban, a melyben maga az uralkodó évenként többször leszáll a trónról a politikai piacra, hogy a

modern munkásmozgalom ellen folyó általános agitációban résztvegyen — még pedig a szocialista-becsületet sértő módon — oly országban, a hol teljesen ártatlan s a társadalmi rendet korántsem sértő ujságcikkekért évenként legalább 500 év fogságot mérnek a pártra, — a hol a párt minden híve kegyelem nélkül társadalmi bojkott alá van vetve, s előlük még az egyetem is el van zárva: az ily országban nincs tere semmiféle valamirevaló méltóságteljes, ideális és ellenzéki pártnak, hogy belső opportunizmusát kiépitse. De a német szociáldemokrácia alapos ismerői, s köztük Arturo Labriola, a nápolyi egyetem társadalmi-, gazdaságtani és szociológiai tanára,* belátták, hogy mihelyest a német abszolutizmus csak egyszer is megengedi magának egy, bár csupán *liberálosdít játszó* miniszterium fényűzését, a reformista fertőzés a német szociáldemokrácia legnagyobb részére okvetlenül át fog terjedni, a miniszterializmusról és miniszterképességről nem is beszélve.

A népek jellemé nem örökké változhatatlan s a németek *született revizionizmusa*, mint egyes kezdetek mutatják, a tömegnevelés útján bizonyos mértékig korrigálható. Ezt a munkát azonban a szociáldemokrácia eddig csak nagyon tökéletlenül végezte. A parlamentarizmus, a választási rendszer lényegében nem alkalmas egy mozgalom elmélyítésére. A választásokra szabott az agitáció, a sajtó magatartása; sok kérdésre döntő momentum volt a birodalmi gyűlési pártfrakcióra való hatás. Ez káros hatással volt a párt egész belső fejlődésére. Elméletileg a marxizmus az egész vonalon győzött a lassalle-izmuson, de ime, a lassalle-izmus most a gyakorlatban kezdett bosszút állani a marxizmuson. A lassalle-ista opportunizmus, a mely olykor a dinasztikus hatalmakra kacsintgatott s a lassalle-ista etatizmus, a mely nem utolsó sorban nyilvánult az általános és egyenlő szavazati jog tulzott értékelésében, sok fontos pártkérdésben kikezdte a marxizmus merev harci jellegét és hajthatatlan tudományos büszkeségét s iparkodott azt legalább is háttérbe szorítani. A parlamenti frakcióban is történtek elvi kijelentések, a melyek aggasztóan eltértek a teoriától. A párt átlagos híveinek nevelése ekképen szükségszerűleg egyenlőtlen lett. A frakció helyzetére való örökös, merev bámészzkodás oly tekintet okává lett, a melynek egyoldalusággá kellett fajulnia s a mely a németiség faji sajátságait revolúció- és cselekvés-ellenes irányzatában izmosította.

* *Riforme e rivoluzione sociale*. Milano, 904. 11. o.

Ámde a szociáldemokráciának dicsőséges régi taktikája, egészben véve: a *megmaradás* taktikája ma már csak azért sem érvényes, mert a régi feudális államnak liberális irányban tett minden lépésével közelebb jut az elposványosodáshoz, de azért sem, mert a párt mai állásánál okvetetlenül veszít a hatásából.

A megmaradásra, kitartásra, a hatalom állományának megőrzésére irányuló taktika talán jogosult volt, a míg a párt kis jelentőségű és hatalmu volt. Ma ellenben több mint 3 milliót, az összbirodalom egy harmadát, gyűjtötte zászlai alá, legalább a napi kérdésekre nézve. Most már a *pozitív* politikára kell gondolnia, oly értelemben, hogy akárcsak lépésről-lépésre, tisztán a nép értelmi evolúcióját követve, önhatározólag belenyúl az államgép kerekéi küllőibe. Eddig Németország belső és külső politikája a birodalom legerősebb pártjának minden hathatós és közvetlen befolyása nélkül ment végbe. Itt volna az ideje, hogy a külföld észrevegye a német politikán, hogy ez oly országból ered, a hol a politikailag szervezett proletariátus a legnagyobb párt.

A szociáldemokrácia gyakorlatilag hathatós politikájának azonban mindig hatalmas akadálya van: Németország oligarcha alkotmánya. A fejedelmek s a császár akaratán jogilag megtörik a népnek bármily egyértelmű akaratnyilvánulása. A német parlamentet Bismarck teremtette meg, még pedig tudva és akarva tehetetlennek, képtelennek arra, hogy a nép akaratát autonóm kezdeményezéssel bármily csekély mértékben is végrehajtsa, vagy legalább törvénybe öntse. Világos tehát, hogy a parlament, a mely nyilvános agitatórius hatásával nagyra növelte a német szociáldemokráciát, e pártra nézve csak mint a propaganda megkönnyítője jelentős. Alkalmos eszköz a nép tulnyomó részének, a bérmunkásoknak belső világát revolúcionizálni; de lehetetlen vele a külső, környező világot bármily szerény mértékben átalakítani.

A német szociáldemokrácia problémája ebben rejlik: minden erejét koncentrálni egy célra, a népfölség megteremtésére, magában véve ugyan *nem szociálista* cél, mert ez a szuverénitás mindenféle formában nyilvánulhat; magába foglalja a régi, de teljesületlen demokratikus követelményeket, a melyeket a *Déclaration des droits de l'homme* a francia forradalomban az emberi jogokról kifejezett. De szükséges történelmi átmeneti pontja minden emberi fejlődésnek; tehát a szociálizmus fejlődő

désének is. Ezt Marx és Engels többször világosan kifejezte. A népszuverénítás alapelve a népakaratot legfelső törvénynek tekinteni. Ez az evolúzióra való jog permanenssé nyilvánítása. Az »isten kegyelméből való« hatalom és mellékformái ellenben permanenssé nyilvánításai egy elenyésző kisebbség jogának a népakarat, mint felülvizsgáló és ellenőrző tényező örökös kizárására.

* * *

Hogy a régi taktika nem alkalmas a mai, új feladatokra, ezt már sokan érzik a szociáldemokrata-pártban is. Persze új és világos taktika még nem alakult ki. A pártharcok közelebbi évei bizonyosan egy ilyenért való küzdelemnek lesznek szentelve. Kézzelfogható, hogy e közben az agitáció is kénytelen lesz mélyebben szántani.

Hogy a német szocialistákat jövő vitáik mily politikai főkövetelmény köré fogják egységesítőleg tömöríteni, vajjon a tisztán képviseleti monarchia avagy köztársaság elve köré, ez természetesen nem kis mértékben függ a régi hatalmak magatartásától, a melyek még ma Németországot kormányozzák.